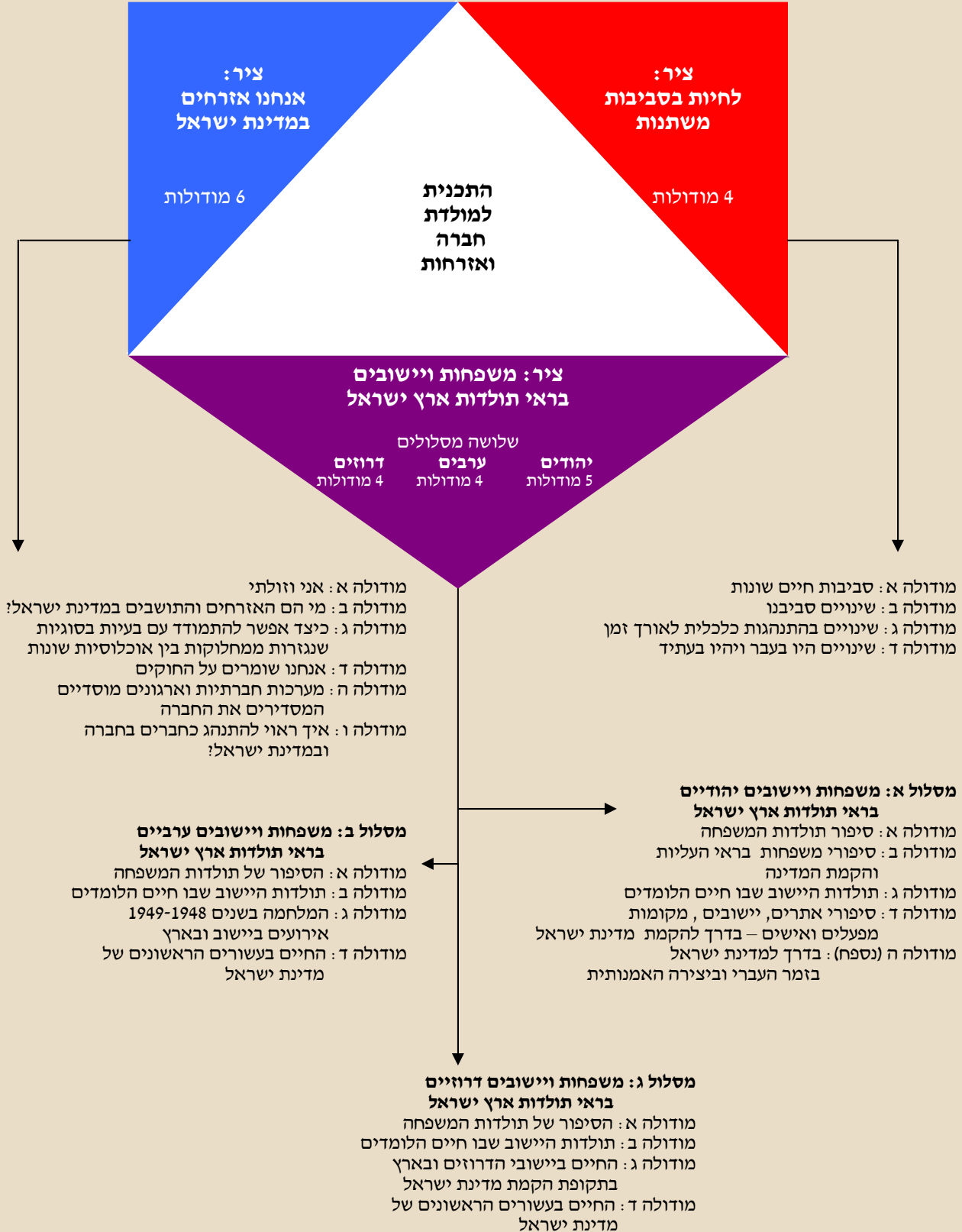

חלק שני: מבנה התכנית שלוש צירי אורך והמודולות הבונות אותם

ארגון הרעיונות והתכנים לפי דרגות כיתה

צירי אורך והמודולות הבונות אותם

תכנית הלימודים בנויה מסביב לשלושה צירי אורך, שכל אחד מהם מתבסס על תרומת תחום דעת אחד או יותר, מאלה המרכיבים את המקצוע מולדת חברה ואזרחות.

צירי האורך הם:

האחד - לחיות בסביבות משתנות

יש בולטות לגאוגרפיה, לאקולוגיה ולכלכלה

השני - אנחנו אזרחים במדינת ישראל

יש בולטות לאזרחות ולסוציולוגיה

השלישי - משפחות ויישובים בראי תולדות ארץ ישראל: יהודיים, ערביים ודרוזיים יש בולטות

להיסטוריה ולסוציולוגיה

כל אחד מהצירים מורכב ממודולות אחדות שבהן באים לידי ביטוי תחומי הדעת שנזכרו לעיל. השילוב ביניהם יוצר אינטגרציה מלאה או חלקית.

שלושת הצירים יוצרים את השלם, ולכן אין לראותם כשלוש תכניות נפרדות העומדות בפני עצמן. המודולות בצירים משלימות זו את זו וניתן לערוך חיתוכים, שילובים וקישורים ביניהן.

על פי עיקרון המבנה המודולרי (ראו עמ' 24) המודולות אמורות להוות בסיס לבניית תכנית לימודים בית ספרית **במולדת חברה ואזרחות**, במהלך שלוש שנות הלימוד - בכיתות ב'-ד', בהתאם לצרכים ייחודיים.

על פי עיקרון זה ניתן להרכיב רצף הוראה-למידה לדרגת כיתה מסוימת. הציר והמודולה שייבחרו יהוו **נקודת מוצא** ליצירת הרצף הלימודי. אלה ייקבעו על בסיס שיקולי דעת, כגון: רלוונטיות לסביבות הלומדים ולצורכיהם ורלוונטיות חברתית-תרבותית-מורשתית.

המבנה של כל מודולה מפורט באמצעות סעיפים וסעיפי משנה, המנוסחים כשאלות. דרך זו אמורה לסייע למורים בפיתוח יחידות ההוראה-למידה. אין הכוונה להציג סעיפים אלה כחומר לימודים מוגמר. בין המודולות יש כאלו שמומלצות לדרגת כיתה אחת, ויש מודולות שבהן סעיפים אחדים מומלצים לדרגת כיתה אחת, ואחרים - לדרגת כיתה אחרת. המלצות אלו מוצגות בטבלאות בתחילת כל מודולה.

הפירוט הזה מאפשר למורים להתייחס בתכנון ההוראה-למידה לשלושה היבטים:

א. לראייה רוחבית של דרגת כיתה

ב. לראייה אורכית (ספירלית) של הנושא המוצג במודולה (לכיתות ב'-ד')

ג. לאיתור הקשרים והזיקות בין מודולות מצירים שונים כדי לבנות את הרצף הלימודי.

בצד כל מודולה מפורטות אבני היסוד שהן בבחינת חובה לכלל הלומדים, והן נגזרו מתרומת תחומי הדעת הבונים את תכנית הלימודים.

בסוף חלק זה מרוכזות טבלאות המציגות את מיפוי הסעיפים במודולות על פי דרגות הכיתה. טבלאות אלו יאפשרו למורים לראות את המכלול המוצע לכל דרגת כיתה (בעמ' 102-104).

הציר: לחיות בסביבות משתנות

מבוא

הנושאים הבונים את הציר **לחיות בסביבות משתנות** ואת המודולות שבו מתבססים בעיקר על תחומי הדעת האלה: **גאוגרפיה, אקולוגיה וכלכלה ושואבים גם מאזרחות, מסוציולוגיה ומהיסטוריה.**

בכל סביבה מבחינים בתופעות* שונות בטבע, בנוף ובחברה והן משפיעות על הסביבה ועל החיים בה:

▪ תופעות טבעיות

תופעות יציבות ביחס לחיי האדם, כגון: נוף הררי, ים;

תופעות משתנות, כגון: רעידת אדמה, שיטפון וסחף אדמה, צמחיית בר של חורש;

▪ תופעות במרחב שהן מעשי ידי האדם

פעולות במרחב הפיזי, כגון: סלילת כביש, ייבוש חלק מהים, ייעור, חקלאות, גינון; **פעולות אנושיות- חברתיות**, כגון: קליטת עולים בשכונה וביישוב, שילוב של אוכלוסיות שונות בשכונה (נכים, קשישים, חריגים), התנדבות.

כמו כל היצורים החיים, כך גם **בני האדם פועלים במרחב מחייתם (הקרוב והרחוק יותר), משפיעים עליו**, ואגב כך **מחוללים בו שינויים**. כתוצאה מכך נוצרים קשרי גומלין והשפעות הדדיות בין בני האדם לבין הסביבות שבהן הם חיים ופועלים. האדם משנה את הסביבות הטבעיות ויוצר סביבות חיים חדשות, שהן תוצרים של פעילותו, וסביבות מלאכותיות, כגון: יישובים וערים, דרכי תחבורה, שטחי חקלאות. כל אלה עלולים לגרום לניצול יתר של משאבי הטבע ולשינויים בסביבה כגון: שינויים בטמפרטורה, זיהום סביבתי של הקרקע, זיהום של האוויר ושל המים. השינויים גורמים להיווצרות מרקם סביבתי שונה מהמרקם ששרר קודם לכן. שינויים אלה משפיעים על חיי הפרט ועל החברה.

במרחבי המחיה של בני האדם מתרחשים שינויים חברתיים בצד השינויים שהוזכרו. השינויים החברתיים משפיעים על היחיד ועל החברה בכל תחומי החיים, כגון: בהרכב הדמוגרפי, בטכנולוגיה ובתרבות, בתעסוקה. כל אלה משפיעים על אורח החיים של בני האדם.

סביבות החיים הן דינמיות ומשתנות ולכן האדם כפרט, והחברה ככלל צריכים להבין את מהות השינויים ולדעת שהם מתרחשים אצל כל פרט, בכל חברה ובכל סביבה טבעית וסביבה שהיא מעשי ידי האדם. חיים בחברה ובסביבות חיים משתנות, מחייבים **התמודדות** בלתי פוסקת של הפרט ושל החברה עם הסביבות האלה. כתוצאה משינויים חברתיים וסביבתיים עלולות להיווצר בעיות המצריכות פתרונות. פתרון בעיה אחת עשוי או עלול לגרום בעיה אחרת.

כדי שהלומדים יוכלו להתמודד בסביבות משתנות, עליהם להכיר את הסביבות הקרובות שבהן הם חיים. עליהם לעקוב אחרי השינויים המתרחשים ולהבין אותם, לפתח כישורים ומיומנויות שיאפשרו להם להתמודד עם מצבי חיים משתנים ולפתור בעיות. עליהם לבחון את הבעיות הנוצרות בעקבות שינוי, **לתפקד בהן, לקחת חלק פעיל בהווה המשתנה תוך נטילת אחריות על הנעשה, להיות מעורבים, לסייע בפתרון ולהשפיע,**

להבנת הצורך בהכרת השינוי יש היבט נוסף, שכן **הפרט לומד להעריך את יכולתו להשתנות, לשנות ולהשפיע, וכן את יכולתם של האחרים להשתנות, לשנות ולהשפיע. תוך כדי כך הוא לומד לקבל את השינויים המתרחשים אצל האחרים.** ההיבט הזה מדגיש ומחזק את הערך החינוכי-חברתי-תרבותי של ההכרה בשינויים כחלק מאזרחות חיינו.

ההבחנה בתהליכי השינויים הדינמיים והמהירים ובתוצאותיהם, תתרחש בסביבות המוכרות ללומדים, דהיינו במקום ובנוף שבו הם חיים וגדלים, במרחבים הפיזיים והאנושיים ההולכים ומתרחבים: המשפחה ובית המגורים, בית הספר וחברת הילדים, הקהילה, המרחב היישובי והסביבה הקרובה אליו.

* **תופעה** – התרחשות, עובדה או עצם בטבע או בחברה, קבועים או משתנים, שיש להם ביטוי במרחב.

סביבות מתרחבות ומשתנות אלו מזמנות מפגשים עם מצבים יציבים- בסיסיים, ועם מצבים משתנים בצד תופעות, סוגיות ובעיות מחיי היום יום, המאפשרות לימוד אינטגרטיבי והבניית הידע על ידי הלומדים באופן מתמיד. הלימוד מחייב פעילות חוץ-כיתתית שבה הלומדים יתבוננו בסביבתם, יאספו מידע ונתונים ויעבדו אותם לאחר מכן בכיתה. (להרחבה ראו בתרומת הגאוגרפיה בסעיף משימות הלימוד).

הערה: את התיאור של מיקום התופעות במרחב והתפרוסות שלהן יש לייצג באמצעים חזותיים וגרפיים שונים. האמצעים הם: **ציורים, תצלומים (תצלום אופקי מהקרקע, תצלום אוויר אלכסוני, תצלום אוויר אנכי), סרטי וידאו, תרשימים ומפות (מפות יישוביות, מפות נושאיות ואחרות).**

המפה מהווה כלי חשוב בלימודי המרחב על מרכיביו השונים.*

לימוד קריאת המפה אינו מהווה מטרה בפני עצמה. קריאת מפה היא מיומנות אוריינית הנדרשת לחיים בחברה. לימוד זה עונה על צורך ונלמד בהקשר להכרת המרחב, להתמצאות בו ולהבנתו.

המפה היא כלי המאפשר:

- תיאור המרחב והפרטים שבו;
- התמצאות מושכלת במרחב;
- מציאת קשרים בין תופעות במרחב;
- תכנון במרחב ושל המרחב.

לימוד מיומנויות המפה ייעשה בהדרגה ובהקשר למרחבים, לסוגיות ולבעיות הנלמדות. הוא יתייחס למיומנויות העיקריות בקריאת תרשימים ומפה:

תרגום של המרחב ושל עצמים שבו במבט מלמעלה; הקטנה; סימנים מוסכמים; התמצאות במרחב באמצעות כיוונים.

המודולות שבציר - לחיות בסביבות משתנות

מודולה א: סביבות חיים שונות

מודולה ב: שינויים סביבנו

מודולה ג: שינויים בהתנהגות כלכלית לאורך זמן

מודולה ד: שינויים היו בעבר ויהיו גם בעתיד

הערות:

1. המודולות המוצגות להלן כוללות סעיפי משנה. בחלק מסעיפים אלה פורטו דוגמאות ייצוגיות להבהרת הסוגיה שבסעיף. בכל בית ספר ניתן לבחור בדוגמאות הרלוונטיות לסביבתו או להביא דוגמה אחרת מהסביבה.

2. הסעיפים במודולות מנוסחים בצורת שאלות. ניסוח זה נועד לסייע למורים בפיתוח יחידות ההוראה-למידה. אין הכוונה להציג את הסעיפים האלה כחומרי למידה ללומדים. אין הכוונה שכל הדוגמאות המוצעות כאן יובאו בפני הלומדים.

* לפירוט ולהרחבה ראו בחוברת "קריאת מפה - מיפוי מיומנויות ומושגים, תכנית אורכית לכיתה ב'-ו'", משרד החינוך התרבות והספורט, האגף לתכניות לימודים, ירושלים, בעברית התשנ"ה - בערבית 2001.

מודולה א: סביבות חיים שונות

אפיון המרחב והסביבה (הסביבה הקרובה והסביבה הרחוקה)

מודולה זו מתמקדת בהכרת התופעות כפי שהן **קיימות** בסביבה הקרובה, תיאורן, והבנת הקשרים ביניהן. היא מהווה תשתית להבנת **השוני** שבין התופעות **ולשינויים** החלים בסביבה.

הערה: מודולה זו מכוונת ללמידה חווייתית וחוץ-בית-ספרית ולמפגש בלתי אמצעי עם התופעות בסביבה. המידע על הסביבה ייאסף ממקורות מידע נוספים, כגון: מפות, מתצלומים, מראיונות. טיפוח המיומנויות והכישורים ייעשה בהדרגה בהתאם לדרגת הכיתה ולמרחב שבו מתמקדים הלומדים.

מיפוי הסעיפים במודולה לפי דרגות הכיתה

הסעיפים במודולה	כיתה ב	כיתה ג	כיתה ד
1. תופעות בסביבה הקרובה	1.4-1.1	1.6-1.5	1.9-1.7
2. תופעות בסביבה שמחוץ ליישוב	-	-	2.6-2.1

<p>אבני יסוד
גאוגרפיה:
תופעה, ארגון מרחבי (שונות מרחבית), סביבה ומרחב (סביבה טבעית, סביבה שהיא מעשה ידי האדם - חברתית ופיזית), תפוסת של תופעות במרחב והקשרים ביניהן, קשרי גומלין: (קשרי אדם-סביבה), מיפוי של תופעות במרחב, מיקום.</p> <p>אקולוגיה:
הכול קשור בכול (כל שינוי משפיע על משהו בסביבה)</p> <p>סוציולוגיה:
אחריות הארגונים כלפי הפרטים וכלפי החברה.</p>	1. תופעות בסביבה הקרובה 1.1 כיצד מותאם הארגון המרחבי של בית המגורים לצורכי בני המשפחה? 1.2 אילו עצמים ועובדות, (לדוגמה: שדרת עצים), ואילו פעילויות אנושיות, (לדוגמה: תיקון צינור מים), רואים הילדים וקולטים בדרכם למקומות שונים במרחב הקרוב, כגון: בדרך לבית-הספר, לגן ציבורי, לחברים, לתפילה, למתנ"ס, למרכז קניות, לחוף הים, לשדה ולחורש, למגרש הספורט? 1.3 כיצד ניתן לתאר אותם? (בהמללה, בציור, בצילום, בהקלטה). 1.4 מה מבין העצמים, העובדות והפעילויות שהילדים תיארו: חד-פעמי או חוזר על עצמו פעמים אחדות? מה מביניהם אפשר להגדיר כתופעה? מה מן התופעות האלה הוא תוצר של פעילות האדם - מעשי ידי האדם (נוצרו, נגרמו, נבעו, נגזרו)? 1.5 אילו תופעות, שהן מעשי ידי האדם, אפשר לזהות בסביבה הקרובה, בהקשר למבנים שנועדו לענות על צרכים שונים של תושבים, כגון: בתי מגורים, מוסדות ציבור למיניהם, מבנים הקשורים למערכת התחבורה? 1.6 כיצד ניתן לתאר את המבנים ביחס למיקומם, לתפקודם, למרכיבים ארכיטקטוניים ולקשר שלהם לסביבה? 1.7 מה קיים במרחב של היישוב? אילו תופעות הן טבעיות, אילו הן תופעות מעשי ידי האדם (בהקשר הפיזי ובהקשר החברתי)? 1.8 היכן ממוקמות התופעות האלה ומהו הארגון המרחבי שלהן? (מרוכזות במקום אחד, מרוכזות במעגל או בקו ישר, מפוזרות באופן אקראי, מסודרות בסדר קבוע ואחיד). מהן הסיבות למיקום ולארגון המרחבי של כל אחת מהתופעות האלה במרחב שבו היא נמצאת?

הארגון המרחבי:

- **תפרוסות של התופעות שהן מעשי ידי האדם** כגון: מבנים, שימושי קרקע, צמחייה נטועה, תשתיות - רשתות ותחבורה, מים, תקשורת.
- **תפרוסות של תופעות טבעיות**, כגון: אפיקי נחלים, חורש, חוף ים, גבעות.
- **תפרוסות של תופעות חברתיות**, כגון: שכונות וריכוזים אתניים, מיקום של מוסדות קהילתיים כבתי כנסת, מועדוני נוער, מרכזי ספורט, אתרי הנצחה.

1.9 כיצד משפיעה התופעה על חיי האנשים בסביבה?

הערה: סוגיות אלה מחייבות שימוש במפה היישובית. בסעיפים 1.1, 1.6, 1.8, יש לשלב קריאת תרשים וקריאת מפה.

2. תופעות בסביבה שמחוץ ליישוב

אבני יסוד

אקולוגיה:

הכול קשור בכול, האדם משפיע על הסביבה מושפע ממנה ואחראי לתוצאות.

גאוגרפיה:

ארגון מרחבי (שונות במרחב), סביבה טבעית וסביבה שהיא מעשה ידי האדם, קשרי גומלין (אדם-סביבה), שונות מרחבית (שונות בין קבוצות שונות במרחב), רב-קיום, תפרוסת של תופעות במרחב והקשרים ביניהן, מיקום, אזור.

כלכלה:

קביעת סדרי עדיפות

אזרחות:

כבוד האדם (כבוד לזולת ולדעות אחרות), הידברות, גישור, פישור, הסכמים, הוגנות

סוציולוגיה:

צורכי חברה, התחשבות הדדית.

- 2.1 אילו תופעות אפשר לזהות בסביבה שמחוץ ליישוב (בחבל, באזור)? מה מייחד כל אחת מהן?
- 2.2 אילו מהן הן **תופעות הקשורות לפעילות האדם**, תופעות כגון: יישובים עירוניים או יישובים כפריים, נתיבי תחבורה, שטחים לתעשייה ולתעסוקה, מרכזי קניות, מרכזים לתיירות, שטחים לחקלאות, לייעור, שכונות חדשות, יישוב חדש, אירועי ספורט? אילו מהן הן **תופעות טבעיות**, כגון: גופי מים (ים, נחל), צורות נוף (הר, עמק), צמחיית בר, בעלי חיים?
- 2.3 היכן ממוקמות התופעות בסביבה שמחוץ ליישוב וכיצד הן פרוסות במרחב? (סוגיה זו מחייבת שימוש במפת האזור).
מה היתרונות ומה החסרונות במיקום התופעה ובארגון המרחבי שלה?
- 2.4 (הערה: התייחסות לשאלה זו תלויה ביכולתם של הלומדים).
במה דומות ובמה שונות התופעות שמחוץ ליישוב מן התופעות שבתוך היישוב שבו חיים הלומדים?
- 2.5 באילו תחומים קיימים קשרי גומלין בין תושבי היישוב שבו חיים הלומדים לבין תושבים ביישובים השכנים בסביבה?
- 2.6 אילו קשרי גומלין (אינטרסים משותפים: שיתוף, קונפליקטים) קיימים בין תושבי היישוב שבו חיים הלומדים לבין תופעות ומרכיבים בסביבה, כגון: מרכזי קניות, שטחי תעסוקה, מרכזי ספורט ונופש, מרכזי תיירות ותחבורה, משאבי נוף - שטחים פתוחים, יערות, נחלים?

הערה: בסעיפים 2.3, 2.4, יש לשלב קריאת מפה.

מודולה ב: שינויים סביבנו השינויים בסביבה משפיעים על כל אחד וגם עליי

מיפוי הסעיפים במודולה לפי דרגות הכיתה

כיתה ד	כיתה ג	כיתה ב	הסעיפים במודולה
-	1.7-1.6	1.8, 1.5-1.1	1. שינויים באזורי מגורים
2.7-2.1	-	-	2. שינויים ביישוב ובסביבתו
3.8-3.1	3.6-3.1	3.5-3.1	3. איך מתמודדים עם שינויים

- 1. שינויים באזורי המגורים**
- אבני יסוד**
- גאוגרפיה:**
תהליכי שינוי (השתנות תופעות, חֲבָרוֹת וסביבות חיים משתנות), ארגון מרחבי, מקום, אתר, יכולתו של האדם לשנות ולהשפיע, פרשנות מרחבית.
- סוציולוגיה:**
יחיד חברה, סולידריות
- אקולוגיה:**
האדם משפיע על הסביבה ומושפע ממנה ואחראי לתוצאות, הכול קשור בכול
- אזרחות:**
אחריות, כבוד האדם (כבוד לזולת ולדעה אחרת), סובלנות.
- 1.1 אילו שינויים מתרחשים במרחב המגורים ובמסגרת המשפחתית וכיצד הם משפיעים על בני המשפחה?
- 1.2 אילו פעולות חדשות מתבצעות בסביבה הקרובה בדרכם של הילדים לבית הספר ולמקומות שונים, כגון: מקומות בילוי וחוגים? בתי חברים או מרכז קניות?
- 1.3 מדוע נעשות הפעולות החדשות האלה? (השערה, איסוף מידע ועיבוד).
- 1.4 מה נגרם לסביבה בעקבות הפעולות והשינויים שנעשו (האדם, החי והצומח, עצמים)?
- 1.5 על מה ועל מי הפעולות והשינויים האלה יכולים להשפיע?
- 1.6 אילו שינויים מתרחשים באזור המגורים הקרוב: אילו מהשינויים הם זמניים, כגון: פריצת מים מצנור, בור נפער בכביש; מעבר דירה.
- אילו שינויים הם תהליכיים ומתמשכים לאורך זמן, כגון: סלילת כבישים, נטיעת מטע, עקירת מטע, בניית מרכז מסחרי, בניית מוסד ציבורי, בניית שכונה חדשה?
- אילו מהשינויים מבטלים באופן מיידי מצב קיים ויוצרים מצב חדש, כגון: הריסת בית, שינויים בכיוון הנסיעה בכביש, שינויים בגינון ברחובות היישוב?
- 1.7 אילו יתרונות ואילו חסרונות יש בשינויים שנבחנו מבחינת הסביבה ומבחינת בני האדם, כגון: שיפור בנגישות, הגדלת מספר התושבים, קיטוב חברתי?

הערה: בעיה עשויה "להוביל" לשינוי, ושינוי עלול ליצור בעיה חדשה. התייחסות לכך ראו בהמשך, בסעיף 3 במודולה זו.

- 1.8 מהן עמדות הלומדים והתושבים ביחס לשינויים? (מה הם מעדיפים שיהיה? מה לא? מה הם הנימוקים להעדפותיהם?)

- 1.9 אם הגיעו לאחרונה ילדים חדשים לכיתה או משפחות חדשות לבניין או לשכונה - מהיכן הגיעו? מדוע הגיעו? איזה שינוי חל בחייהם? על מה ויתרו? מה הם מנסים לשמר? באילו קשיים נתקלו?
- 1.10 אילו התנהגויות של הלומדים באות ליד ביטוי כלפי הילדים החדשים או כלפי האנשים החדשים וכלפי המשפחות החדשות שהגיעו לבית הספר, לבניין או לשכונה?
- 1.11 מה אפשר לעשות למען ילדים חדשים ולמען משפחות חדשות? כיצד פעולות אלה יכולות להשפיע על כל אחד וגם עליי?

דוגמאות לשינויים במשפחה ובאזור המגורים הקרוב

- **שינויים במסגרת המשפחתית:**
הולדת תינוק, הצטרפות סבתא או סבא למגורי המשפחה, עזיבת אח או אחות את הבית, מחלת אחד מבני המשפחה, גירושין, שינוי בתעסוקת ההורים, פטירה.
כל אלה משפיעים על תחושות בני המשפחה ועל רגשותיהם, על התנהגותם, ועל קשרי הגומלין במסגרת המשפחתית, על תפקודם של הפרטים בסביבה החברתית המשתנה. אירועים כאלה מצריכים עריכת שינויים במרחב הדירה ובחלוקת הזמן בין בני המשפחה.
 - **שינויים במרחב המגורים:**
הכנסת טכנולוגיות חדשות לבית, תוספת בנייה, שינויים בחלוקה פנימית של מרחב הדירה.
 - **העתקת מקום המגורים ממקום אחד למקום אחר:**
(בתוך היישוב, מיישוב אחד ליישוב אחר, מארץ אחת לארץ אחרת - עלייה). פעילות זו גורמת לשינויים במרחב המגורים של הפרט, בהרגלי החיים, בפרנסה, במהות הקשר עם קבוצות חברתיות חדשות ושונות.
 - **בניית בית חדש ברחוב או בשכונת המגורים וכניסת תושבים חדשים לגור בו:**
פעילות זו יוצרת שינויים במרחב - הנוף הפיזי והמבנה החברתי משתנים. שינויים כאלה משפיעים לטווח ארוך, השפעות חיוביות אך גם שליליות.
 - **הקמת גן ציבורי חדש או ביצוע שינויים בגן ציבורי קיים:**
שינויים במרכיבי הגן ובמיקומם במרחב הגן יוצרים מצב חדש המשפיע על האוכלוסיות הקיימות בגן (צמחים ובעלי חיים) וגם על התושבים הבאים לשהות בו.
 - **פעילות הקשורה לתשתיות - סלילת מדרכה, בניית כיכר, הנחת צינור מים או כבל חשמל:**
פעילות זו משנה את הארגון המרחבי, יוצרת שינויים אקולוגיים בסביבה הקרובה ומשפיעה על איכות החיים בטווח המיידי ובטווח הארוך.
- אפשר להסתייע במפות יישוביות או נושאיות לבחינת השינויים במרחב.**
- פעולות אלה מאלצות את הפרטים להתמודד עם השינויים ולמצוא פתרונות חדשים בהקשר לתפקודם ובהקשר לפעילויות החברתיות והמעשיות שהם ובני משפחתם מבצעים בחיי היום יום.

- 2. שינויים ביישוב ובסביבתו ***
- 2.1 אילו שינויים מתרחשים ביישוב ובסביבתו בתחומים, כגון: בינוי ופיתוח, מקורות המים, הנוף הטבעי, ניצול משאבים, בתחום חברתי-קהילתי, בתעסוקה, בהרכב האוכלוסייה? בסעיף זה אפשר להיעזר במפות מזמנים שונים.
- 2.2 מי גרם לשינויים? (רשות מקומית, ממשלה, ארגונים וחברות, מפעלים, אנשים פרטיים).
- 2.3 מדוע, מהן הסיבות לכך? (תכנון מדיניות, מניעים של בעלי עניין; כורח המציאות וצורך, ובעיות הנגרמות מהשינויים באיזו מידה התחשבו בערכים שנוגעים לשימור אתרים ביישוב (בתי ראשונים, מבני ציבור), ולשימור אתרי נוף בסביבה, כגון: חורשה, שמורת טבע?
- 2.4 על מה השפיעו השינויים ועל מה הם עדיין משפיעים? התייחסות רב-כיוונית ביחס לסביבה הפיזית, ביחס לחי ולצומח וביחס לחברה:
- א. מנקודות מבט שונות של בעלי עניין.
- ב. מהיבטים שונים: חברתיים, כלכליים, גאוגרפיים, אזרחיים, היסטוריים ואקולוגיים.
- שינויים עשויים לגרום לרווחת בני האדם ולשיפור הסביבה**
- בתחומים שונים, כגון: בתחבורה, בדיור, באספקת מזון באופן סדיר, שוטפת, ביכולת הטכנולוגית, בבילוי בשעות הפנאי, בתעסוקה, בביטחון האישי, במתן שירותים קהילתיים.
- שינויים עלולים ליצור בעיות ולגרום לנזקים לסביבה ולבני האדם, כגון שיטפונות, מפולות וסחף אבנים וחול, הריסת חוף הים, זיהום סביבתי (אוויר, רעש, ריחות רעים), סכנה לבריאות התושבים ולקיום הצמחייה והחי, אי-שוויון בחלוקת משאבים, קיטוב חברתי.
- 2.5 מהן התוצאות וההשלכות של השינויים האלה בסביבות השונות בהווה, ומה יכולות להיות התוצאות וההשתמעויות מהן בעתיד? באיזו מידה הן משפיעות על איכות החיים של התושבים (משפרות אותה או פוגעות בה)?
- 2.6 מהי עמדת התושבים ביישוב וביישובים שכנים ביחס לשינויים האלה, לתוצאותיהם ולהשפעתם?
- 2.7 באיזו מידה כל אחד מאתנו (ילדים ומבוגרים) נוטל אחריות אישית על הסביבה שבה הוא חי?

* התייחסות לשינויים בסביבות היישוב תהיה במקומות שבהם השינויים משפיעים במידה ניכרת על המתרחש ביישוב - מבחינה פיזית, אקולוגית, חברתית ותרבותית.

דוגמאות לשינויים ביישוב ובסביבתו

- **בתחום הבינוי והפיתוח** : פיתוח היישוב, בניית שכונה חדשה, בניית מוסדות ציבור, סלילת נתיבי תחבורה - כבישים, הקמת מחלף, הצבת אנטנה סלולרית.
- **בתחום מקורות המים** : בניית מאגר מים, הטיית אפיק נחל, הזרמת מי נחל בצינור, הזרמת מי קולחין למקורות מים שפירים, שימוש במי קולחין מטוהרים.
- **בתחום הנוף הטבעי - בסביבה הביוטית** : כריתת חורש, עקירת מטעים ופרדסים, יישור גבעות, כריית חול, נטיעות וזריעת גידולים חקלאיים.
- **בתחום ניצול של משאבים** : הקמת מזבלה או אגני חמצון, כריית חומרים במחצבה, מחזור חומרים, התפלת מי ים, שימוש במי קולחין.
- **בתחום החברתי-קהילתי** : שינויים דמוגרפיים - הזדקנות אוכלוסיה, ריבוי טבעי, כניסת תושבים חדשים, עזיבת תושבים; ארגון קהילתי - הקמת מנהל שכונתי, הקמת מוסדות בקהילה וביישוב, ארגון אירועים ביישוב.
- **בתחום התעסוקה** : פתיחת אזורי תעסוקה (מפעלים בטכנולוגיה מתקדמת, משרדים), סגירת מפעלים או חנות; פיתוח ענפי תיירות; פתיחת אזורי קניות ופעולות כלכליות שונות.

הערה: בסעיף 2.1 אפשר להיעזר במפות מזמנים שונים.

3. איך מתמודדים עם שינויים ובעיות? (בהקשר חברתי ובהקשר סביבתי)

שינויים בסביבה יוצרים בעיות מסוגים שונים, כגון: פער (מחסור) בין משאבים קיימים לבין רצונות במישור האישי, הציבורי והלאומי; שוויון ואי שוויון; ניגוד אינטרסים בין פרט לפרט, בין פרט לחברה, בין חברה לחברה. בעיות שנוצרות כתוצאה מכך מצריכות פתרונות. **פתרון בעיה אחת עלול ליצור בעיה אחרת. התמודדות בני האדם עם הבעיות ועם השינויים היא חלק מאורח החיים.** לכן, חשוב לטפח אצל הלומדים שיקולי דעת ודרכים לזיהוי הבעיה, להגדרתה, לחיפוש פתרונות חלופיים ולהחלטת החלטות.

אבני יסוד

<p>אקולוגיה:
הכול קשור בכול, אחריות מוסרית לסביבה והתחשבות בה, האדם משפיע על הסביבה מושפע ממנה ואחראי על התוצאות, "בזבוז היום משמעו מחסור בעתיד".</p> <p>אזרחות:
כללים וחוקים, אחריות, כבוד האדם (כבוד לזולת ולדעה אחרת), זכויות האדם וזכויות האזרח, הוגנות, התנדבות</p> <p>סוציולוגיה:
קשרי גומלין ויחסי, גומלין (בין הפרט לחברה ובין חברה לחברה), מערכות חברתיות</p> <p>כלכלה:
שוויון ואי-שוויון</p>	3.1 אילו בעיות נגרמות בעקבות שינויים בסביבות הקרובות ובסביבות הרחוקות? (בהתאם לסוגי השינויים שהוגדרו בשני החלקים הראשונים של מודולה זו). 3.2 אילו חלופות אפשר להציע כדי לפתור את הבעיות? 3.3 מה היתרונות של כל חלופה? מה החסרונות שלה? איזה נזק היא עלולה לגרום? איזו בעיה היא עלולה לעורר? כיצד ניתן לצמצם את הנזק או למנוע את הבעיה? 3.4 איזו הצעה מבין החלופות היא המתאימה ביותר? על מה מבוססת התאמה? 3.5 כיצד ניתן לבצע את הפתרון המועדף? תכנון, קביעת לוח זמנים, התחשבות בתנאים סביבתיים-חברתיים-כלכליים-פוליטיים ואחרים. אפשר להיעזר במפות.

- 3.6 איך הפרט מתמודד עם שינויים ועם תוצאותיהם :
 א. בהתייחסות ש"מקבלת" את השינוי : בלימוד המצב החדש ;
 בהפעלת יוזמה לקידום השינוי והחידוש, בהסתגלות,
 בהשלמה.
- ב. בהתייחסות שאינה "מקבלת" את השינוי : בשלילת השינוי
 ובהתנגדות כלפיו, בהתארגנות למאבק על זכויות ובתוכן על
 הזכות להביע דעה נגדו, בחשיבה על פתרונות חלופיים
 לשינוי.
- 3.7 איך מערכות חברתיות מתמודדות עם שינויים ותוצאותיהם :
 בהחלטת החלטות, בחקיקת חוקים ובאכיפתם, בהגנה על
 זכויות, בשמירה על כבוד האדם, בנשיאה באחריות על,
 במעורבות למניעת נזקים, בפעולה למען חיסכון ובמחזור.
- 3.8 איך אפשר אחרת - כיצד ניתן לחולל שינויים בסביבה ולמזער
 נזקים?
 א. גופים ממסדיים - בקביעת מדיניות על סמך תפיסות
 מערכתיות למען הסביבה והתושבים: בתכנון שלוקח
 בחשבון את כל הגורמים, בפיתוח בר-קיימא, בחקיקה
 ובאכיפת החוקים, בנטילת אחריות ציבורית ;
 ב. גופים חוץ-ממסדיים - מתנדבים ואנשים פרטיים - באחריות
 אישית, במעורבות ואכפתיות, בעשייה למען הסביבה
 והחברה.

- 2. קשרי גומלין בין הפרט לחברה במסגרות חברתיות שונות**
- אבני יסוד**
- אזרחות:**
 יחיד וחברה (זהות שייכות),
 אחריות, התנדבות, סולידריות
 חברתית, כללים וחוקים.
כלכלה:
 תלות הדדית בין פרט לחברה,
 החלטת החלטות בהווה משפיעה
 על תוצאות בעתיד, שוויון ואי-
 שוויון, קשרי גומלין.
- 2.1 אילו משימות, תפקידים או פעולות צריכים ילדים למלא במסגרות החברתיות השונות שאליהן הם משתייכים, כגון: בכיתה, בבית הספר, בחוג, בתנועת נוער, בבית התפילה, במתנ"ס?
- 2.2 מהן מטרות התפקידים? מה נדרש כדי למלא אותם? (כישורים וידע, מחויבות ואחריות).
- 2.3 באיזו מידה ניתן שוויון הזדמנויות לבנים ולבנות במילוי התפקידים?
- 2.4 מהן נקודות החוזק ומהן נקודות החולשה במילוי תפקיד מסוים?
- 2.5 באיזה אופן הפעילות של הפרט תורמת לחברה ובאיזה אופן הפרט נתרם מפעילות זו?
- 2.6 מה ניתן לעשות כדי שכל אחד וכל אחת יוכלו לתרום לחברה על פי רצונם, נטיותיהם, יכולותיהם וכישוריהם, ויוכלו לקבל מהחברה את הנדרש להם?
- 2.7 באיזה אופן פרטים יכולים לתרום לחברה (שלא במסגרת עבודתם או תפקידם) ולאילו מטרות, כגון: התנדבות לפעילות בקהילה, מתן תרומה כספית ומשאבים למוסדות חינוך, בריאות ורווחה, מתן צדקה וסיוע לנוזקים (כגון: חולים, קשישים, נכים).
- 2.8 באיזה אופן חוקים ותקנות מהווים בסיס לכל אחד ולכל אחת להשתלב בפעילות הכלכלית במדינה, כגון: חוק חינוך חובה, מתן שוויון הזדמנויות על רקע מגדרי, עדתי, לאומי או על רקע מגבולות?
- 3. שינויים בתחום התעסוקה וההכשרה המקצועית**
- אבני יסוד**
- כלכלה:**
 שינויים בענפי תעסוקה: מעבר מתעשייה עתירת ידיים לתעשייה עתירת הון אנושי - ידע וטכנולוגיה, החלטת החלטות בהווה משפיעה על תוצאות בעתיד, השקעה בהון אנושי (של האדם בעצמו), אחריות (אישית וציבורית),
סוציולוגיה:
 יחיד-חברה, ארגונים, סולידריות חברתית.
- 3.1 הבסיס ללימוד חלק זה הוא ראיונות ואיסוף מידע מבני משפחה ומאנשים בסביבה הקרובה מדוע אנשים עובדים?
- 3.2 מה נדרש מאנשים הרוצים להתקבל לעבודה בתחומים שונים ולמצוא תעסוקה בתחום המעניין אותם? (השכלה, ידע ומיומנויות, לימוד שיטתי ורציני במשך זמן ממושך - התמדה).
- 3.3 מה נדרש מאנשים הרוצים לשנות את מקצועם ולעבוד בתפקיד או במקצוע אחר?
 - מדוע משנים מקום עבודה/ מקצוע/תפקיד?
 - כיצד משפיע השינוי על הפרט ועל משפחתו?

3.4 אילו תעסוקות, פרנסות ומקצועות קיימים ביישוב, בסביבה הקרובה, ובמקומות אחרים בארץ? (איסוף נתונים ממקורות שונים: מבני המשפחה, ממודעות "דרושים" בעיתונות, מאמצעי התקשורת; מיון הנתונים לענפי תעסוקה שונים, וכך לענפים עתירי ידיים עובדות או לענפים עתירי הון אנושי (ידע) ולענפי שירותים. כאן ישולבו דוגמאות מהיישוב, מסביבתו ומאירועים אקטואליים ברמה הארצית, כגון: חקלאות, תיירות. אילו שינויים חלו במקורות התעסוקה ביישוב ובסביבתו, וכיצד זה בא לידי ביטוי בתפרוסת של: שטחי חקלאות, תעשייה, שירותים, מסחר, תיירות ובנייה. בחינת השינויים אפשרית גם באמצעות מפות יישוביות מתקופות שונות.

הערה:

כאן ישולבו דוגמאות מהיישוב, מסביבתו ומאירועים אקטואליים ברמה הארצית. טווח הזמן להשוואה לבחינת השינויים ייקבע בכל יישוב על פי המאפיינים שלו

3.6 כיצד משפיעים שינויים אלה על אורח החיים של התושבים ביישוב ובסביבתו, כגון: פתיחת מפעל או חברה עסקית, או סגירתם; פיתוח אזור תעסוקה, שינוי יעדים של אזורים ביישוב - מחקלאות למגורים או לתעשייה; פיתוח ענפי תיירות או ביטולם; שינויים בטכנולוגיה?

3.7 במה מוסדות שונים (ביישוב ובמדינה) יכולים לסייע לאנשים להתמודד עם השינויים שחלו בחייהם כתוצאה משינויים בתעסוקה, כגון: הכשרה מקצועית, פתיחת מקורות תעסוקה חדשים, הפניה למקורות תעסוקה חלופיים, סיוע כספי או חברתי, קביעת אזורי עדיפות לתמריצים כלכליים.

3.8 במה העבודה של כל פרט ופרט תורמת לחברה, ובאיזה אופן הפרטים נתרמים מעבודתם?

מודולה ד :

שינויים היו בעבר ויהיו גם בעתיד

ביישובים השונים חלו שינויים מאז הקמתם ועד היום. שינויים אלה נבעו מתהליכים פנימיים ומתהליכים חיצוניים - תהליכים לאומיים והיסטוריים, ארציים ועולמיים; תהליכים טכנולוגיים וכלכליים; תהליכים אידיאולוגיים וחברתיים.

אפשר לראות את השינויים האלה באמצעות עדויות במרחב הפיזי של היישוב, כמו מבנים; אפשר לשמוע מעדויות של תושבים ובעלי עניין; אפשר לאסוף מידע ממקורות שונים, כגון מתעודות ומסמכים, ממפות, מתצלומים ומנתונים סטטיסטיים.

איסוף המידע מזמן למידה חוויתית שחלקה מתרחש מחוץ לבית הספר. בדרך זו יתחזקו הקשר ותחושת השייכות של הלומדים ליישוב ולתושביו.

מיפוי הסעיפים במודולה לפי דרגות הכיתה

הסעיפים במודולה	כיתה ב	כיתה ג	כיתה ד
1. שינויים היו בעבר ושינויים יהיו גם בעתיד	-	-	1.1-1.8

1. שינויים היו בעבר ושינויים ויהיו גם בעתיד	אבני יסוד
1.1 כיצד נראו היישוב שלנו והסביבה הקרובה לו לפני עשור או שני עשורים?	אזרחות: יחיד-חברה (זהות, שייכות), רב-קיום, כבוד האדם (כבוד לזולת וכבוד לדעה אחרת), אקולוגיה: האדם משפיע על הסביבה מושפע ממנה ואחראי על התוצאות, הכול קשור בכול, גאוגרפיה: סביבה, מקום, ארגון מרחבי, פרשנות מרחבית, תופעות, תהליכי שינוי (השתנות תופעות, תְּבָרוֹת, וסביבות), קשרי גומלין.
1.2 באילו מן התחומים האלה חלו שינויים מאז ועד היום? כיצד הם באים לידי ביטוי?	סוציולוגיה: צרכי חברה, אחריות (של הפרט, של החברה ושל ארגונים).
1.3 מהם הגורמים העיקריים לשינויים?	היסטוריה: ראשוניות, התמודדות, מורשת תרבותית.
1.4 מה חושבים התושבים על השינויים שחלו במהלך שנים אלה ביישוב? (ותיקים, עולים חדשים, מבוגרים, צעירים, גברים, נשים, ילדים, בעלי-עניין שונים).	
1.5 אילו שינויים עשויים להתרחש ביישוב בעתיד הקרוב:	
א. שינויים שהרשות המקומית יוזמת ומתכננת, כגון: בתכנון היישוב - בנייה, תחבורה, חינוך, שטחים לרווחת הציבור, אוכלוסייה, תרבות?	
ב. שינויים המושפעים מאירועים וממגמות בארץ ומגמות כלל-עולמיות - כגון: בפיתוח הטכנולוגי, בתעסוקה, בביטחון, בכלכלה, באורח החיים ובבילוי שעות הפנאי?	
1.6 מה יכולה להיות השפעת השינויים האלה על היישוב ועל תושביו, לחיוב ולשלילה?	
1.7 מהי דעת התושבים ביישוב על השינויים העתידיים?	

האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים

1.8 כיצד אפשר להתחשב בערכים הקשורים למורשת, בהכנסת שינויים ביישוב ובסביבתו - בהווה ובעתיד (במישור האישי, במישור הבית ספרי ובמישור היישובי)?

הערה: בסעיף 1.1 אפשר להיעזר במפות יישוביות.

הציר : אנחנו אזרחים במדינת ישראל

מבוא

התפיסה החינוכית המנחה בבניית המודולות שבציר זה מתבססת על שילוב של **אזרחות פעילה** לצד רכישת ידע רלוונטי בתחום האזרחות, הבניית הידע ושימוש פעיל בו.

מטרת שילוב לימודי האזרחות בתכנית לימודים זאת היא לעסוק בהרחבה בהיבטים הקשורים לכבוד האדם ולזכויותיו, ובהיבטים הקשורים לאזרחים ולזכויותיהם במדינת ישראל, שהיא מדינה יהודית דמוקרטית. לכל אדם באשר הוא, יש זכויות טבעיות (הזכות לחיים, לביטחון אישי, לחירות, לכבוד, לקניין ולהליך משפטי הוגן). המדינה מחויבת להגן על זכויות האדם האלה ועל זכויות האזרח, כפי שהן באות לידי ביטוי במגילת העצמאות ובחוקי המדינה.

כדי להבטיח את הזכויות הטבעיות של כל בני האדם ואת זכויות האזרח של האזרחים במדינת ישראל חוקקה הכנסת וממשיכה לחוקק חוקים.

החוקים הם המכנה המשותף של החברה והם נקבעו בדרך דמוקרטית בהחלטה של רוב. כפרטים, החיים בחברה, יש לנו הידברות בינינו לבין עצמנו, ויש קשרים והידברות בינינו לבין החברה ובינינו לבין קבוצות שונות במדינה.

האזרחות שלנו מבטאת את הזיקה שבין האדם לבין המדינה שבה הוא חי. ההיגד "אני אזרח" משותף לכל קבוצות האוכלוסייה בישראל, והוא מהווה מכנה משותף כלל-חברתי לכל אלה החיים במדינה דמוקרטית. המודולות שבציר זה מציגות **רעיונות שיש להם ביטוי ערכי והתנהגותי** למשמעות המושג: **אזרחים במדינת ישראל**.

קווים מנחים

1. **הבהרת ערכים ורעיונות, הבניית מושגים והעמקת הידע**, יתבצעו באמצעות **דיון** בסוגיות הקשורות להתנהגות אזרחית של הלומדים בסביבתם ובאמצעות **מעורבות פעילה שלהם**.
ליישום אזרחות פעילה יוצעו **משימות הקשורות לסביבה הקרובה** של הלומדים.
2. המודולות בציר בנויות באופן הדרגתי: הן פותחות ב-**אני ובזולתי**, ונמשכות ברעיונות, בערכים ובמושגים מתחום החברה והאזרחות שיילמדו לאורך שלוש השנים (בכיתות ב, ג, ד), בסביבות חברתיות ההולכות ומתרחבות ובהדגשים שונים.
בתוך כל אחת מהמודולות שמרכיבות ציר זה אפשר לבחור בסוגיות ללימוד, על פי מידת ההדגש והרלוונטיות שלהן לסביבת הלומדים, באופן כזה שכל אחת מהמודולות תבוא לידי ביטוי בהוראה-למידה.
3. **המושגים והערכים המרכזיים שמהווים אבני יסוד, נגזרו כאמור, מתחומי האזרחות והסוציולוגיה בעיקר. אבני היסוד יפותחו באופן הדרגתי וספירלי במהלך שלוש שנות הלימוד במודולות השונות שבציר זה**. אבני היסוד והתכנים יבואו לידי ביטוי בתרגום הסעיפים שבמודולות הלכה למעשה בתכנית הבית-ספרית. אבני היסוד מפורטות ליד כל אחת מהמודולות שבציר.

הערה:

הסעיפים במודולות מנוסחים בצורת שאלות.

ניסוח זה נועד לסייע למורים בפיתוח יחידות ההוראה-למידה.

אין הכוונה להציג את הסעיפים האלה כחומר לימודים מוגמר.

המודולות שבציר : אנחנו אזרחים במדינת ישראל

מודולה א: אני וזולתי

מודולה ב: מי הם האזרחים והתושבים במדינת ישראל?

מודולה ג: כיצד אפשר להתמודד עם בעיות וסוגיות שנגזרות ממחלוקות בין אוכלוסיות שונות?

מודולה ד: אנחנו שומרים על החוקים

מודולה ה: מערכות חברתיות וארגונים מוסדיים המסדירים את חיי החברה

מודולה ו: איך ראוי להתנהג כחברים בחברה וכאזרחים במדינת ישראל?

מודולה א: אני וזולתי

מטרת המודולה היא לאפשר לפרטים להציג את הייחודיות שלהם במרחב האישי ובמרחבים חברתיים שונים. הצגת ה"אני" עשויה לחשוף בפני הפרט את הדימוי העצמי שלו, את זהותו או את מרכיבי זהותו ולחזק אותם, וכן את מערכות הקשרים של הפרט והתנהגותו כלפי קבוצות השתייכות שונות.

מיפוי הסעיפים במודולה לפי דרגות הכיתה

הסעיפים במודולה	כיתה ב	כיתה ג	כיתה ד
1. זהות אישית וזהות חברתית	1.1.1.4	-	-
2. איך מתנהגים בקבוצות השתייכות?	2.1	3-2.2.	2.4-2.3
3. שוויון ואי-שוויון	3.1, 3.4 (במשפחה)	3.7-3.1	3.1
4. אני וקבוצות חברתיות ביישוב ובסביבתו	-	-	4.5-4.1

1. זהות אישית וזהות חברתית

אבני יסוד

אזרחות:

יחיד וחברה (זהות, שייכות),
אחריות;

סוציולוגיה:

מערכות חברתיות קבוצת
השתייכות;

כלכלה:

החלטת החלטות בהווה משפיעה על
קביעת סדרי עדיפות ועל תוצאות
בעתיד.

1.1 מי אני? (פרטים ביוגרפיים, כגון: שם, גיל, מקום במשפחה).

1.2 לאילו מעגלים חברתיים אנחנו משתייכים? (למשפחה הגרעינית, למשפחה המורחבת, לחברים, לבית הספר, ליישוב, לקהילה, למדינה ולכל קבוצת השתייכות ייחודית אחרת).

1.3 על עצמי:

- העדפות ונטיות

- מה אהוב עלי? מה אני אוהב או מה אני אוהבת לעשות? מה לא? מדוע?

1.4 מה אני רוצה להיות כשאגדל?

- מה צריך לדעת כדי לממש את הרצון הזה (לימודים, מיומנויות)?

- אילו החלטות עלי לקבל כדי שאצליח לממש את רצונותיי בעתיד?

2. איך מתנהגים בקבוצות השתייכות?

אבני יסוד

סוציולוגיה:

סולידריות חברתית, מערכות
חברתיות, קשרי גומלין, צרכי יחיד,
תהליכי שינוי;

אזרחות:

אחרית, החלטת החלטות, הוגנות,
היחס לשונה ולחריג, ראוי או שאינו
ראוי, מניעת אלימות, יחיד חברה
(שייכות והשתייכות) כבוד האדם.

2.1 מהי מערכת הקשרים ההדדיים?

- ביני לבין בני המשפחה? ביני לבין החברים?

- מה עושים ביחד? מתי? איפה? מדוע? מה עושים לחוד? מדוע?

- מה החלק של כל אחד בפעילות המשותפת?

- על מה כל אחד אחראי? באיזה אופן הוא אחראי?

2.2 מהי דרך החלטת החלטות בקבוצה?

- לאילו קבוצות חברתיות משתייכים הלומדים?

- מה עושים בקבוצה? מה עושים ביחד? מה עושים לחוד?

(מתן כבוד לזולת וכבוד לדעות אחרות), רב-קיום, גישור, פישור, סובלנות

- כיצד מחליטים החלטות בקבוצה?
- איזה דיון מקיימים? איך משכנעים?
- מי מחליט מה עושים?
- האם כל מה שמחליטים ראוי?
- כיצד מתמודדים כאשר לא מסכימים?
- איך פותרים את אי ההסכמה?
- מה קורה כאשר הקבוצה מחליטה שעל היחיד לבצע דבר מה שהוא אינו מסכים?
- איך מסייעים למי שלא מסכים עם ההחלטות בקבוצה?
- כיצד עוזרים בקבוצה זה לזה?

2.3 מה עושים כאשר יש ביטויי אלימות?

- אילו התנהגויות הן אלימות?
- איך מגיבים ומתנהגים בקבוצה שאליה משתייכים ביחס להתנהגות אלימה?
- איך משכנעים את מי שנוקט באלימות למצוא דרך אחרת לפתרון הבעיה? (בבחינת: "מה ששנא עליך אל תעשה לחברך")
- איך שומרים על הזכויות של כל אחד ושל כל אחת בקבוצה (הזכות לכבוד, הזכות לקדושת החיים ולשלמות הגוף, הזכות להבעת דעה ללא השפלה) ללא נקיטת אלימות? באמצעות הידברות, גישור, פשרה, הסכמים.

2.4 איך קולטים חברים חדשים - בבית הספר וביישוב ואיך נקלטים בחברה?

- מה פירוש להגיע למקום חדש?
- (לוותר על הקודם, ללמוד שפה חדשה, למצוא בית חדש, עבודה חדשה ואחרת מהקודמת, להתרגל להרגלים חדשים, לחברים חדשים).
- איך מגיבים כאשר מגיעים ילדים חדשים לכיתה? לשכונה? (מהם ביטויי ההתנהגות? תרבות הדיבור והשיח?).
- איך אפשר לסייע לחברים חדשים להיקלט? מי אחראי לכך שהם ייקלטו?
- מה באפשרותי לעשות (בתכנון ובביצוע)?
- מה הילד החדש או הילדה החדשה עושים כדי להיקלט? באיזו מידה הם כבר השתלבו בחברה?
- איך קולטים ביישוב תושבים חדשים או עולים חדשים? (מי אחראי ביישוב לקליטה? מה נעשה ומה עושים?)

- 3. שוויון ואי-שוויון**
- 3.1** מהן הזכויות של הילדים על פי המסמך "זכויות הילד"? (התייחסות לזכויות אחדות בלבד).
- 3.2** באיזו מידה יש התייחסות שווה לילדים שונים (לשונה, לחריג, לבנים או לבנות)?
- 3.3** באיזו מידה הילדים יכולים לממש את הזכויות האלה?
- 3.4** באיזו מידה החברה מאפשרת לממש את הזכויות האלה (במשפחה, בבית הספר, ביישוב)?
- 3.5** מה ניתן לעשות כדי שכולם יוכלו לממש את זכויותיהם? (ברמה האישית - באמצעות כללים ונורמות) בבחינת "מה ששוא עליו אל תעשה לחברך", (ברמה הציבורית - בחקיקה, ביישום החוקים ובאכיפתם).
- 3.6** איך מרגישים כאשר בקבוצה אין שומרים על הזכויות של כולם? (יש מי שנעלבו, יש מי שנדחו).
- 3.7** מה עושים כאשר ילד או ילדה נפגעים? דחויים? נעשה להם עוול? איך מסייעים להם?
- אבני יסוד**
- אזרחות:** זכויות האדם, יחיד וחברה, (זהות, שייכות), רב-קיום, אחריות, חוקים, היחס לשונה ולחריג, סובלנות, מניעת אלימות, אזרחים.
- סוציולוגיה:** נורמות חברתיות.

- 4. אני וקבוצות חברתיות ביישוב ובסביבתנו**
- 4.1** מאילו שכונות או אזורים מגיעים התלמידים לבית הספר שלנו?
- מי הם התושבים בשכונות או באזורים האלה? (עולים חדשים; ותיקים; חילוניים; דתיים; משפחות צעירות; מבוגרות; יהודים; ערבים)?
- 4.2** לאיזו קבוצה או קבוצות ביישוב אני ומשפחתי משתייכים?
- 4.3** אילו קבוצות אוכלוסייה יש ביישוב שלנו? מה מאפיין או מה מייחד אותן?
- מהו אורח החיים שלהן? אילו קשרים הן מקיימות ביניהן? באיזו מידה קיימים קשרים בין הקבוצות השונות ובאיזה הקשר?
- (קבוצות כגון: ותיקים, עולים, צעירים, מבוגרים, קשישים, חילוניים, דתיים).
- 4.4** אילו קבוצות חברתיות נמצאות מחוץ ליישוב שלנו (באילו יישובים, מה מייחד אותן, לאילו עדות או לאומים הן משתייכות)?
- 4.5** מהם הקשרים שלי ושל בני משפחתי, של כיתתי, או של תושבים מהיישוב שלנו עם אנשים ביישובים שמחוץ ליישוב שלנו?
- אבני יסוד**
- אזרחות:** יחיד וחברה (השתייכות, זהות), היחס לשונה ולחריג, רב-קיום, כבוד האדם, סובלנות.
- סוציולוגיה:** התחשבות הדדית, קשרי גומלין.
- גאוגרפיה:** ארגון מרחבי, השתנות של תופעות חברתיות.

הערה: בסעיפים 4.1, 4.3, 4.4 מומלץ להיעזר במפות יישוביות ואזוריות.

מודולה ב :
מי הם האזרחים והתושבים במדינת ישראל?
מיפוי הסעיפים במודולה לפי דרגות הכיתה

כיתה ד	כיתה ג	כיתה ב	הסעיפים במודולה
1.2-1.1	1.1	1.1	1. מי אנחנו? מי עוד? מי האחרים?
2.1 (חלקי) 2.2 2.4-2.3	2.2-2.1, 2.3 (חלקי)	2.2, 2.3 (חלקי)	2. מה המשמעות: לחיות במדינת ישראל - בשלטון דמוקרטי?

מי עוד? מי האחרים?

מי נכלל בקבוצות ההשתייכות הרחוקות?

- האזרחים ביישוב
- האזרחים ביישובים השכנים
- האזרחים במדינת ישראל
- תושבים שאינם אזרחים

1. מי אנחנו?

1.1 מי נכלל בקבוצות ההשתייכות הקרובות שלנו?

הרחוקות?

- אני, משפחתי
- החברים בבית הספר, בשכונה ובקהילה, וכן במסגרות ובקהילות חברתיות אחרות ביישוב.

1.2 מי האזרחים במדינת ישראל?

מי הרוב? מי המיעוט?

אבני היסוד
אזרחות

אזרחים, דמוקרטיה, מדינה, יחיד וחברה (זהות, שייכות, קבוצות השתייכות), רוב ומיעוט

2. מה המשמעות: לחיות במדינת ישראל בשלטון דמוקרטי?

הערות:

- לימוד הזכויות יתבצע בהקשר למקרים רלוונטיים לסביבות הלומדים.
- מוצע לעסוק בזכויות אחדות בלבד, בהתאם לשיקולי הדעת של המורים.

אבני יסוד

אזרחות:

אזרחים, מדינה, דמוקרטיה, רב-קיום, זכויות (האדם והאזרח), אחריות, חובות.

2.1 אילו זכויות יש לכל אדם שחי בישראל?

- הזכות לחיים ולביטחון (לשלמות הגוף), הזכות לכבוד אנושי, הזכות לשם טוב ולפרטיות, דוגמה: מניעת התעללות, מניעת השמצה.
- הזכות לחירות (חירות הפעולה מבלי לפגוע בזולת או בחברה) דוגמה: קיום אירוע באזור מגורים מבלי להפריע לשכנים.
- הזכות לשוויון (להזדמנויות שוות; לשוויון מגדרי), דוגמה: חלוקה שווה של מגרש הספורט לבנים ולבנות, לצעירים ולגדולים.
- הזכות לחופש הביטוי, דוגמה: העברת ביקורת על תפקודי הרשות המקומית מבלי להסית.
- הזכות לחופש ההתארגנות וההתאגדות, דוגמה: התארגנות ללא התנהגות אלימה של תושבים למניעת מטרד סביבתי.
- הזכות לחופש המחשבה והאמונה, הזכות לחופש המצפון (בהקשר לסוגיות מחיי הילדים), דוגמה: הבעת דעה אחרת או מנוגדת לזו של חברי הכיתה או הקבוצה; הזכות לחופש המידע.

2.2 אילו חובות יש לכל אדם שחי בישראל (גם אם אינו אזרח)?

- שמירה על החוקים במדינה

מתן כבוד לאחרים ולזכויותיהם.

2.3 מה משותף לנו כאזרחי מדינת ישראל?

- כולנו תושבי מדינת ישראל למרות השונות בינינו, ויש לנו תעודת זהות ישראלית.
- השפות הרשמיות במדינת ישראל הן עברית וערבית.
- הסמלים של מדינת ישראל הריבונית הם: דגל, המנון, סמל המדינה, כסף ובולים.
- כולם יכולים להשפיע על הנעשה בסביבתם, שהיא חלק מהמדינה, והם יכולים להיות מעורבים מבחינה אזרחית.
- האזרחים יכולים לבחור ולהיבחר לכנסת.

2.4 אילו חובות יש לאזרחים במדינת ישראל?

- נאמנות ומתן כבוד למדינה לסמליה ולחוקיה.
- שמירה על חוקי המדינה (גם אם לא מסכימים להם);
- שירות למען המדינה (בצבא, בשירות לאומי).

מודולה ג:
כיצד אפשר להתמודד עם בעיות וסוגיות שנגזרות ממחלוקות בין אוכלוסיות שונות?

אקטואליה כבסיס לדיון והתייחסות לאירועים בזמן אמת. במרחבים שונים ובזמנים שונים עלולות לעלות בעיות וסוגיות שונות שניתן להתייחס אליהן על פי המודל המוצג במודולה זו.

מיפוי הסעיפים במודולה לפי דרגות הכיתה

הסעיפים במודולה	כיתה ב	כיתה ג	כיתה ד
1. בין מי למי יש מחלוקות ומתחים? על מה הם?	1.1-1.2, 1.8	1.3, 1.7-1.8	1.4-1.8
2. באיזה אופן מתמודדים עם הבעיות ועם הסוגיות ופותרים אותן?	2. בהתאמה לגיל ולמקום	2. בהתאמה לגיל ולמקום	2. בהתאמה לגיל ולמקום

1. בין מי למי יש מחלוקות ומתחים?
אבני יסוד
על מה הם?

- 1.1 בין פרט לפרט.
- 1.2 בין פרט לחברה.
- 1.3 בין קבוצות עניין שונות - בכיתה, בבית-הספר וביישוב.
- 1.4 בין בעלי עניין שונים בתחומי הכלכלה, החברה והאקולוגיה - ביישוב, באזור ובמדינה (בהקשרים רלוונטים).
- 1.5 בין בעלי אמונות והשקפות שונות (דתיים-חילוניים).
- 1.6 בין קבוצות השתייכות שונות במדינה.
- 1.7 בין מיעוט לרוב (בכל מסגרת חברתית).
- 1.8 מהן הבעיות או הסוגיות, וכיצד ניתן להגדירן?
- מה קדם להיווצרות הבעיה או להיווצרות הסוגיה?
- מה נעשה בקשר לבעיה או לסוגיה עד כה?

אזרחות:

הוגנות, ראוי או לא ראוי, פישור, גישור, הידברות, הסכמה, חוקים, זכויות, חובות, רוב ומיעוט, רב-קיום, סובלנות.

סוציולוגיה:

יחיד וחברה, התחשבות הדדית.

2. באיזה אופן מתמודדים עם הבעיות ועם הסוגיות ופותרים אותן?
אבני יסוד
פותרים אותן?

- על בסיס היכרות עם העובדות ולימודן.
- על ידי בדיקת מקור המידע ועל ידי הסתמכות על מידע אמין.
- על ידי הבחנה בין עובדות לדעות.
- על ידי התייחסות מעריכה נטולת דעות קדומות וסטריאוטיפים.
- על ידי מתן כבוד לזולת ולאחר, מתוך הבנה שאלימות אינה דרך לפתרון בעיות.
- על ידי גילוי יחס של סובלנות.
- על ידי זיהוי של נקודות מפגש ליצירת מכנה משותף?
- באמצעות הידברות, ויתור, הסכמה, פשרה וגישור.

אזרחות:

כבוד האדם (כבוד לזולת וכבוד לדעה אחרת), סובלנות, ראוי או לא-ראוי, מניעת אלימות, הוגנות, פישור, גישור, הסכמה, זכויות וחובות, חוקים.

- על ידי בחינת נקודות ראות שונות וחלופות שונות.
- על ידי נכונות לשנות דעות קודמות אישיות, ביחס לאחרים.
- על ידי הבנת מאמר חז"ל: "מה ששנוא עליך - אל תעשה לחברך" - בהקשר לשמירת זכויות האדם, לחקיקת חוקים ולקביעת תקנות.

מודולה ד : אנחנו שומרים על החוקים

החוקים נועדו להסדיר את חיי החברה. הם קובעים את גבולות הזכויות והחובות של הפרטים ושל השלטון, וכן את גבולות המותר ואת גבולות האסור. החוקים אמורים לשקף את הערכים של החברה, של השלטון ואת הנורמות המקובלות בחברה. לצד החוקים קיימות תקנות לצורכי השעה.

בחינוך לאזרחות מושם הדגש: על מעמדם של החוקים בחיי החברה; על קביעת חוקים ותקנות בהתאם לצורכי החברה; על החובה לפעול על פי החוק, על כל המשתמע מכך; על חינוך הדור הצעיר לחיות בחברה ולתפקד בה בהווה ובעתיד.

הלומדים אמורים להבין שהחוק ושמירתו הינם אבני יסוד בחברה שלנו ובכל חברה דמוקרטית בעולם. חשוב שיהיו מודעים לצורך שבשמירה על החוק כדי למנוע אי סדרים ואנרכיה. כמו כן חשוב שיתנהגו כשומרי חוק באופן בלתי מתפשר, ואף יתריעו על פגיעה בחוק.

מיפוי הסעיפים במודולה לפי דרגות הכיתה

הסעיפים במודולה	כיתה ב	כיתה ג	כיתה ד
1. אילו חוקים אנחנו מכירים?	1.2-1.1 חוקי משחק	1.2-1.1 חוקי תעבורה	1.2-1.1 חוקי עזר עירוניים, חוקי שמירת הסביבה
2. לשם מה מחוקקים חוקים?	2.3 ביחס לחוקים הנ"ל	2.3-2.2 ביחס לחוקים הנ"ל	2.5-2.1 ביחס לחוקים הנ"ל
3. הסכמים, תקנות אמנה וחוקים	-	3.5-3.1	-
4. חוקים חברתיים בכתבי קודש של דתות שונות בישראל	-	4.2-4.1 בהתאמה ללימודי מקרא ולימודי דת	4.4-4.1 הקבלה לחוקים שנלמדים

1. אילו חוקים אנחנו מכירים?

1.1 אילו חוקים קשורים לסביבת החיים שלנו ולחיי היום-יום שלנו?

1.2 מהו תוכן החוקים?

אבני יסוד

אזרחות:

דמוקרטיה, מדינה, כללים וחוקים (ואכיפתם).

סוציולוגיה:

מערכות חברתיות.

להלן הצגת דוגמאות אחדות

חוקי משחק וספורט	חוקי תעבורה ובטיחות בדרכים (זה"ב)	חוקי עזר עירוניים	חוקי יסוד	ומה עוד?
	חציית כביש(על ידי הולכי רגל או רוכבי אופניים)	חוק למניעת רעש בשעות מסוימות	חוקי חינוך חובה	חוקים לשמירת איכות הסביבה
	איסור משחקים במקומות שיש בהם סכנה (על הכביש, במגרש חנייה)	חוק למניעת השלכת פסולת לרשות הרבים	חוק בריאות ממלכתי	כללים ותקנות של חברת הילדים
		חוק לקשירת כלבים		

2. לשם מה מחוקקים חוקים?

- 2.1 מי מחוקק חוקים? (הכנסת, רשויות מקומיות)
- 2.2 למה חברה זקוקה לחוקים? ומה נדרש כדי לקיים אותם?
- 2.3 מה קורה כאשר לא מקיימים חוקים? (מוצע לקיים סימולציה או משחק תפקידים), ביחס לחוקים שהוזכרו לעיל.
- מי אוכף את החוקים? איך אוכפים חוקים? מדוע צריך לאכוף חוקים?
- 2.4 מדוע משנים חוקים?
- 2.5 איך צריכים להתנהג אזרחים שאינם מסכימים עם תוכן של חוק?

אבני יסוד

אזרחות:

דמוקרטיה, אחריות, חוקים (ואכיפתם), חובה.

סוציולוגיה:

מערכות חברתיות, קשרי גומלין, יחיד חברה.

3. הסכמים, נהלים, תקנות וחוקים

- 3.1 אילו הסכמים, תקנות ונהלים נהוגים ומקובלים בכיתה? בבית הספר?
- מי קבע אותם ובאיזו דרך הם נקבעו?
- 3.2 מה עושים כאשר ילד או ילדה אינם שומרים על הכללים שנקבעו בקבוצה, או על כללים במשחקים או בספורט?
- 3.3 באיזו מידה החברה מתייחסת באופן שווה לילדים האלה (הילדים, המורים, ההורים)?
- 3.4 באיזו מידה מתחשבים בתגובה לגבי מידת העוצמה והשכיחות של מעשים חד-פעמיים לעומת מעשים בעלי עוצמה החוזרים על עצמם?
- 3.5 איך אוכפים ואיך אפשר לאכוף הסכמים ותקנות: בכיתה, בבית הספר?

אבני יסוד

אזרחות:

דמוקרטיה, אחריות, חוקים (ואכיפתם), חובה.

סוציולוגיה:

מערכות חברתיות, קשרי גומלין, יחיד חברה.

4. חוקים חברתיים - ניסוחם ומשמעם בכתבי

קודש של דתות שונות בישראל

- 4.1 אילו מצוות שבין אדם לחברו נזכרות בכתבי קודש של דתות שונות?
- 4.2 אילו מצוות קשורות לאיכות הסביבה נזכרות שם?
- 4.3 מהו תוכן המצוות הנזכרות בכתבי הקודש? מה פירושן?
- 4.4 אילו מהן מקבילות לחוקים של היום ואילו לא? במה הן שונות מהחוקים של ימינו?

הקשרים נוספים לעיסוק בנושא:

- במסגרת הלימוד על תולדות היישוב שבו חיים התלמידים.
- במסגרת המודולות שבציר: **לחיות בסביבות משתנות.**

מודולה ה :
מערכות חברתיות וארגונים מוסדיים
המסדירים את חיי החברה

מיפוי הסעיפים במודולה לפי דרגות הכיתה

כיתה ד	כיתה ג	כיתה ב	הסעיפים במודולה
-	1.3	1.1-1.2, 1.4-1.5	1. מערכות חברתיות בסביבה שבה חיים הלומדים
2.6-2.4 2.10-2.9	2.3-2.1 2.10-2.7	-	2. ארגונים מוסדיים המסדירים את חיי החברה ביישוב ובסביבתו
3.6-3.1	-	-	3. הרשות המקומית למען התושבים
4.4-4.1	4.4	-	4. ארגוני מתנדבים ביישוב

- 1. מערכות חברתיות בסביבה שבה חיים הלומדים**
- 1.1** מה מאפיין את התא המשפחתי כמערכת חברתית?
 כיצד פועלת המסגרת (מבחינת: ההרכב החברתי, המבנה, חלוקת התפקידים, סמכויות ואחריות, דרך קבלת החלטות, זכויות וחובות, חוקים ונהלים, יחסי גומלין, שינויים ותמורות, יחיד וחברה, אינטרסים משותפים).
- 1.2** מה מייחד את התא המשפחתי של כל אחד ושל כל אחת מהלומדים? מה משותף לכולם? מה שונה?
 (נוסף למרכיבים שנוכרו לעיל - גם התייחסות לאורחות החיים, למסורת ולמורשת, למנהגים ולמסגרות הבילוי בשעות הפנאי, לשיח המשפחתי ולנורמות).
- 1.3** איך פועלת חברת הילדים בכיתה, בבית-הספר כמערכת חברתית?
- 1.4** מהו מקומו של הפרט במערכות החברתיות ומהי חובת המערכת כלפי הפרט?
 - באיזה אופן באים לידי ביטוי הצרכים והרצונות של כל פרט ופרט במערכת המשפחתית? (צרכים קיומיים, צורך לכבוד ולשמירה על זכויות ועל חובות, צרכים רגשיים-חברתיים צרכים אינטלקטואליים, והצורך למימוש עצמי).
- 1.5** כיצד כל אחד מבני המשפחה מושפע ממערכת הקשרים במשפחה ומאורח החיים בה וכיצד הוא יכול להשפיע עליהם, כגון: על השיח ועל האווירה במשפחה, ועל קשרי הגומלין במשפחה ומחוצה לה, על אורח החיים ועל ההווי המשפחתי, על מימוש זכויות ועל קיום חובות, על בילוי שעות הפנאי?

אבני יסוד

סוציולוגיה:

יחיד וחברה, צרכי החברה וצרכי יחיד, מערכות חברתיות, קשרי גומלין, סולידריות חברתית.

אזרחות:

זכויות אדם, חובות, כללים וחוקים, ראוי או לא-ראוי, אחריות, הוגנות, הידברות (גישור, פישור, הסכמה).

2. ארגונים מוסדיים המסדירים את חיי החברה אבני יסוד

ביישוב ובסביבתו

- 2.1** אילו ארגונים מוסדיים קיימים ביישוב או בסביבה הקרובה? כגון: בית-ספר, גן-ילדים, בית-תפילה, מרפאה, בית תרבות, מתנ"ס).
- 2.2** מה מייחד כל ארגון מוסדי מאלה שהובאו כדוגמה? (התייחסות למבנה הארגוני, לחלוקת התפקידים, לסמכויות ולאחריות, לדרך החלטת ההחלטות, לחוקים לנהלים ולדרך אכיפתם, למטרות, למבנה הפיזי בהתאמה לתפקוד).
- 2.3** אילו צרכים היא ממלאה? מי קהל היעד? (כגון: תושבים ביישוב, מבוגרים וילדים)?
- 2.4** אילו מוסדות וארגונים ציבוריים שהם בתחום אחריות השלטון המרכזי (הממשלה), פועלים ביישוב ובסביבה הקרובה? (מבחינות כגון: סמכויות, תפקוד, מטרות, אחריות, חוקים ואכיפתם, היקף האוכלוסייה המקבלת שירות, החלטת החלטות).
- 2.5** מאילו יישובים באים לקבל שירות? מדוע דווקא מהם?
- 2.6** מהו המיקום הגאוגרפי (או התפרוסת) של מוסדות וארגונים שונים ביישוב ובסביבתו - מקומיים, ארציים (ממשלתיים), אחרים? מה הסיבות למיקום?
- 2.7** אילו מחויבויות יש למוסד או לארגון הציבורי כלפי מקבלי השירות? ומהן הזכויות של מקבלי השירות?
- 2.8** מהן החובות של מקבלי השירות ביחס למוסד או לארגון הציבורי, (כגון: תשלום מסים, שמירה על חוקים ונהלים של הארגון, התנהגות נורמטיבית - שמירה על ניקיון, סובלנות, דיוק).
- 2.9** מה קורה כאשר השירות במוסד ציבורי אינו ראוי או אינו הולם את צרכי האזרחים והתושבים? למי פונים? כיצד שומרים על הזכויות לשירות ראוי?
- 2.10** באיזה אופן יכולים מבוגרים וילדים להשפיע על שירות ראוי, כגון: בתלונה, בהתארגנות למחאה

הערה: בסעיפים 2.1, 2.4, 2.5, 2.6 יש לשלב שימוש במפות יישוביות ואזוריות.

- 3. הרשות המקומית למען התושבים**
- 3.1 מה מייחד את הרשות המקומית כארגון מוסדי? כיצד פועלת הרשות? (מבחינת המטרות, המבנה הארגוני וחלוקת התפקידים, הסמכויות והאחריות, חקיקת חוקי עזר עירוניים ואכיפתם, דרך החלטת החלטות בתחומים של תכנון היישוב, הקצאת משאבים, החלטה על התקציב, ארגון החיים, שירות לתושבים - בחינוך, בתרבות, בתרואה, ובאיכות החיים).**
- 3.2 כיצד באים לידי ביטוי עקרונות הדמוקרטיה בשלטון המקומי, כגון: בחירות לרשות היישוב, למועצה, קבלת החלטות במועצה נבחרת, ועדת ביקורת, נציבות לתלונות הציבור, שיתוף נציגי הציבור בוועדות יישוביות, זכות הציבור להבעת דעה ולהבעת התנגדות?**
- 3.3 כיצד באים לידי ביטוי קשרי הגומלין בין הרשות המקומית לבין התושבים? וכיצד מתייחסת הרשות לפניות התושבים ומטפלת בהן?**
- 3.4 כיצד ובאיזו מידה באה לידי ביטוי אחריות התושבים על הנעשה ביישובם מבחינת איכות החיים ואיכות הסביבה, (כגון: שמירה על חוקי עזר עירוניים).**
- 3.5 באיזו מידה התושבים, מבוגרים וילדים, יכולים להשפיע על תפקודי הרשות המקומית, (כגון: בפנייה למוקד העירוני, בכתיבת מכתבים, בפנייה לנבחרי הציבור)?**
- 3.6 באיזו מידה התושבים שבעי רצון מתפקוד הרשות המקומית? (מה ראוי ומה לא ראוי ביחס לחלוקת המשאבים? לאיכות הביצוע בהלימה לתכנון ולמטרות? ביחס לאכיפת החוקים? ביחס לפתרון בעיות הנובעות מאינטרסים הפוגעים בטובת הציבור?)**
- 4. ארגוני מתנדבים ביישוב**
- 4.1 אילו ארגוני מתנדבים פועלים ביישוב ובאילו תחומים? מה מטרותם? מי אוכלוסיית היעד שלהם? כיצד הם מאורגנים וכיצד הם פועלים? (קשישים, עולים חדשים, חולים ונכים, נזקקים אחרים, שמירה על איכות הסביבה).**
- 4.2 אילו עדויות וסיפורים אישיים מתארים ומציגים פעולות התנדבות ביישוב (של פרטים ושל קבוצות)?**
- 4.3 מדוע תושבים מתנדבים למען תושבים אחרים?**
- 4.4 כיצד יכולים ילדים להיות מעורבים במעשי התנדבות במסגרת בית הספר ובמסגרת הקהילה, כגון: עזרה לילדים עולים, עזרה לקשישים, עזרה לילדים נכים, איסוף תרומות, פעילות למען שמירה על הסביבה.**
- אבני יסוד**
- סוציולוגיה:**
מבנה ארגוני מוסדי המסדיר את חיי החברה, אחריות, קשרי גומלין, (יחיד-חברה).
- אזרחות:**
דמוקרטיה, חוקים (ואכיפתם), זכויות (אזרחיות), הוגנות, אחריות, ראוי או לא-ראוי.
- אבני יסוד**
- אזרחות:**
התנדבות, זכויות (אדם, אזרח).
- סוציולוגיה:**
יחיד חברה, קשרי גומלין, סולידריות חברתית.

מודולה ו: איך ראוי להתנהג כחברים בחברה וכאזרחים במדינת ישראל?

מיפוי הסעיפים במודולה לפי דרגות הכיתה

כיתה ד	כיתה ג	כיתה ב	הסעיפים במודולה
-	-	1.6-1.1	1. החלטת החלטות בתחום ההתנהגויות בחוג משפחה
-	2.6-2.1	-	2. החלטת החלטות לגבי התנהגויות בבית הספר, בקהילה ובסביבה הקרובה
3.6-3.1	-	-	3. החלטת החלטות לגבי התנהגויות ביישוב בסביבתו ובמדינה

אבני יסוד

1. החלטת החלטות בתחום ההתנהגויות

בחוג המשפחה

- אזרחות:**
יחיד וחברה (זהות, שייכות), כבוד האדם (כבוד לזולת ולדעה אחרת), סובלנות, אחריות, כללים וחוקים (ואכיפתם), הוגנות, רב-קיום, היחס לחריג ולשונה, מניעת אלימות.
- סוציולוגיה:**
נורמות חברתיות, תהליכי שינוי, קשרי גומלין, סביבה חברתית, סולידריות חברתית.
- 1.1 כיצד מתנהגים הלומדים בחוג המשפחה בהקשרים שונים?
באיזו מידה באות לידי ביטוי ההתנהגויות שלהלן:
- מקיימים עם בני המשפחה את אורחות החיים בזיקה לאירועים, לימי חג וזיכרון הקשורים למדינה;
- יום הזיכרון לשואה ולגבורה, יום הזיכרון לחללי מדינת ישראל (בזיקה לאורחות חיים הקשורים למורשת הייחודית).
- מתנהגים על פי הכללים המקובלים במשפחה והנהוגים בבית;
- נוטלים אחריות על עצמם ועל מעשיהם.
- מתנהגים בסובלנות ומונעים מעשי אלימות.
- פותרים בעיות ללא התנהגות אלימה.
- נמנעים מפגיעה בכבודו של הזולת ומהשפלתו.
 - 1.2 אילו התנהגויות רצוי לשמר?
 - 1.3 אילו התנהגויות רצוי לשפר או לשנות?
 - 1.4 מה בוחרים לשנות - מדוע? מה הרווח ומה ההפסד?
 - 1.5 כיצד ניתן לבצע את השינוי?
(תכנון הפעולה, קביעת לוח זמנים, הגדרת קריטריונים לבקרה, קבלת עזרה).
 - 1.6 מה מעיד על הפנמת השינוי?

אבני יסוד

2. החלטת החלטות בתחום ההתנהגויות

בבית הספר, בקהילה ובסביבה הקרובה

אזרחות:
 יחיד וחברה (זהות, שייכות), כבוד האדם (כבוד לזולת ולדעה אחרת), סובלנות, אחריות, כללים וחוקים (ואכיפתם), הוגנות, רב-קיום, היחס לחריג ולשונה, מניעת אלימות.

סוציולוגיה:
 נורמות חברתיות, תהליכי שינוי, קשרי גומלין, סביבה חברתית, סולידריות חברתית.

- 2.1 כיצד מתנהגים הלומדים בבית-הספר, בקהילה ובסביבה הקרובה?
 - פועלים למען החברה בכיתה ולמען חברת הילדים בבית הספר.
 - מתייחסים בסובלנות ובכבוד לזולת, לאחרים, לשונה, לחריג ולחלש.
 - נמנעים מפגיעה בכבודו של הזולת ומהשפלתו.
 - נוטלים חלק בפעולות התנדבות ועוזרים לזולת.
 - נוטלים אחריות מתוך אכפתיות לסביבה ולרשות הרבים.
 - יוזמים ולוקחים מנהיגות לגבי סוגיות שונות בחברת הילדים.
 - מתנהגים על פי החוקים בחיי היום-יום.
 - מונעים התנהגות אלימה ומתנהגים ללא אלימות.
 - מתייחסים לאירועים אקטואליים.
- 2.2 אילו התנהגויות רצוי לשמר?
- 2.3 אילו התנהגויות רצוי לשפר או לשנות?
- 2.4 מה בוחרים לשנות - מדוע? מה הרווח ומה ההפסד?
- 2.5 כיצד ניתן לבצע את השינוי? (תכנון הפעולה, קביעת לוח זמנים, הגדרת קריטריונים לבקרה, קבלת עזרה, בקרה).
- 2.6 מה מעיד על הפנמת השינוי

אבני יסוד

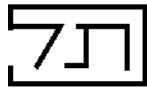
3. החלטת החלטות בתחום ההתנהגויות

ביישוב, בסביבתו ובמדינה

אזרחות:
 יחיד וחברה (זהות, שייכות), כבוד האדם (כבוד לזולת ולדעה אחרת), סובלנות, אחריות, כללים וחוקים (ואכיפתם), הוגנות, רב-קיום, היחס לחריג ולשונה, מניעת אלימות.

סוציולוגיה:
 נורמות חברתיות, תהליכי שינוי, קשרי גומלין, סביבה חברתית, סולידריות חברתית.

- 3.1 כיצד מתנהגים הלומדים ביישוב, בסביבתו? באיזו מידה באות לידי ביטוי ההתנהגויות שלהלן:
 - מתייחסים בכבוד ובסובלנות לאחרים ומונעים התנהגות אלימה.
 - פועלים למען היישוב במסגרות שונות, (כגון: התנדבות במוסדות לילדים פגועים או נכים, עזרה לקשישים, טיפוח אתרים וגנים).
 - מתנהגים על פי החוקים.
 - מתייחסים לאירועים אקטואליים ביישוב ובמדינה.
 (באיסוף מידע מגוון על האירוע, בדיון ובנקיטת עמדה מנומקת).
 - מתייחסים בביקורתיות (על פי קריטריונים) לתופעות חברתיות וסביבתיות, ביישוב ובסביבתו.
 - נוטלים אחריות מתוך גישה אכפתית, על האירועים והתופעות ביישוב ובמדינה.
 - נדברים ויוצרים קשרים עם קבוצות ועם קהילות חברתיות אחרות ביישוב ובסביבתו.

- 3.2 אילו התנהגויות רצוי לשמר?
- 3.3 אילו התנהגויות רצוי לשפר או לשנות?
- 3.4 מה בוחרים לשנות - מדוע? מה הרווח ומה ההפסד?
- 3.5 כיצד ניתן לבצע את השינוי? (תכנון הפעולה, קביעת לוח זמנים, הגדרת קריטריונים לבקרה, קבלת עזרה).
- 3.6 מה מעיד על הפנמת השינוי?

הציר:

משפחות ויישובים בראי תולדות ארץ ישראל

מבוא

הציר משפחות ויישובים בראי תולדות ארץ ישראל מתבסס על שני המרכיבים שהוצגו בתרומת ההיסטוריה:
א. ההיבט ההיסטורי (עמ' 43-45).

ב. רקע עיוני למורים (המובא בעמ' 163-178).

המורים, בבואם לתכנן ולפתח יחידות הוראה-למידה, יסתייעו ברקע העיוני הנ"ל.

לכל קבוצה באוכלוסייה יש "זכות לספר את הסיפור הייחודי" של המשפחות ושל היישובים שאליהם היא משתייכת. לאור תפיסה זו שבבסיס תכנית הלימודים, מוצעים בציר זה שלושה מסלולים:

מסלול א: משפחות ויישובים יהודיים בראי תולדות ארץ ישראל

מסלול ב: משפחות ויישובים ערביים בראי תולדות ארץ ישראל

מסלול ג: משפחות ויישובים דרוזיים בראי תולדות ארץ ישראל

בכל מסלול מוצג הפן הייחודי של הקבוצה שהלומדים משתייכים אליה. במקביל, לאור התפיסה התומכת בחשיבות הכרת הסיפור של האחרים, מוצגות גם סוגיות הקשורות לקבוצות האחרות - לאורח החיים שלהן ולאירועים שהשפיעו עליהן, הן בסביבה הקרובה והן בסביבה ההולכת ומתרחבת.

כל מסלול כולל מודולות אחדות המהוות ביחד מסגרת להתייחסות בתהליך ההוראה-למידה. בצד כל מודולה רשומות אבני היסוד שהן: מושגים, רעיונות, ערכים מרכזיים בתכנית, שנגזרו מתחומי הדעת המרכיבים אותה. אבני היסוד הן התשתית למכנה משותף לכלל הלומדים, ולכן יש להתייחס אליהן ולכלול אותן כמרכיב מרכזי בבניית תכנית הלימודים הבית-ספרית.

בכל תכנון ובנייה של יחידת הוראה-למידה (נושא, פרק) ייבחרו אבני היסוד המתאימות, מתוך הרשימה שבצד המודולות. סביב אבני היסוד יאורגנו הפעילויות הלימודיות והתכנים.

הערה: הסעיפים במודולות מנוסחים בצורת שאלות. ניסוח זה נועד לסייע למורים בפיתוח יחידות ההוראה-למידה.

אין הכוונה להציג את הסעיפים האלה כחומרי למידה ללומדים.

מסלול א :

משפחות וישובים יהודיים בראי תולדות ארץ ישראל

המדולות שבמסלול א, משפחות וישובים יהודיים בראי תולדות ארץ ישראל, מתייחסות לעליות לארץ, להתיישבות, לחיים בה ולהקמת מדינת ישראל, החל משלהי המאה התשע עשרה ובעיקר במאה העשרים.

המוקדים שנבחרו ללימוד מתייחסים בעיקר למרכיבים האלה :

א. סיפורם של העולים לארץ ישראל בעליות השונות ותרומתם לביסוס העם והמדינה. כל אחד מסיפורי העולים, שיובאו על ידי הלומדים, מהווה נדבך בבניית האתוס הציוני בארץ מאז ועד היום. סיפורי העליות של משפחות הלומדים מקבלים תימוכין, העמקה ועיבוי באמצעות סיפורים של משפחות אחרות ממקורות אחרים.

ב. תולדות היישובים שבהם חיים הלומדים: להקמת היישוב, למעשי הראשונים - הראשוניות, לקשיים ולהתמודדויות אתם, לאורח החיים, לקשרים עם השלטון ולקשרים עם תושבי הסביבה הקרובה.

ג. סיפוריהם של אנשים ומשפחות, ביישוב ומחוצה לו, המתארים אירועים מרכזיים שהובילו להקמת מדינת ישראל.

בסיפורים יודגש חלקם של כל מי שפעלו או חוו את האירועים האלה בארץ ומחוצה לה.

ד. סיפורי אתרים, מקומות, מפעלים ואישים שמהווים עדות נוספת לעליות לארץ ולהקמת המדינה.

ה. נוסף על סיפורים ועדויות של פרטים ושל קבוצות, יתבסס הלימוד על מקורות מידע מגוונים (כתובים, ויזואליים וחומריים) וכן על הזמר העברי ועל יצירות אמנות המייצגים את התקופות השונות.

תרגום המודולות ליחידות הוראה-למידה בהיבט ההיסטורי יתבסס על המוקדים והתכנים המרכזיים שפורטו ברקע העיוני למורים בעמודים 163-177.

המודולות במסלול א :

מודולה א :	סיפור תולדות המשפחה
מודולה ב :	סיפורי משפחות בראי העליות ובהקמת המדינה
מודולה ג :	תולדות היישוב שבו חיים הלומדים
מודולה ד :	סיפורי אתרים, יישובים, מקומות, מפעלים ואישים - בדרך למדינת ישראל ובהקמתה
מודולה ה :	(נספח): בדרך למדינת ישראל ביצירה האמנותית - בזמר העברי וביצירה החזותית

מודולה א : סיפור תולדות המשפחה

במודולה זו הלומדים יוצרים קשר אישי עם הסיפור המשפחתי שלהם. התלמידים יאספו מידע מבני משפחותיהם באמצעות ריאיון ועדויות אישיות, ויאספו סיפורים על החיים ועל מנהגים, ממכתבים ומסמכים, מתצלומים ומכלים שהיו בעבר. הלומדים ייצרו ויכתבו את הסיפור האישי של בני משפחתם. הם יכולים לספרו בכיתה, או להדגימו באמצעות ציורים או רישומים, או באמצעות אלבום תצלומים או סרט. הם יכולים להזמין בני משפחה לספר את סיפור הסאגה המשפחתית בפני תלמידי הכיתה.

מיפוי הסעיפים במודולה לפי דרגות הכיתה

הסעיפים במודולה	כיתה ב	כיתה ג	כיתה ד
1. עולים לארץ ומתיישבים בה	12-1	-	-

עולים לארץ ומתיישבים בה

1. ממתני בני משפחות הלומדים חיים בארץ ובאילו יישובים חיו?
2. מהיכן הגיעו בני המשפחה לארץ ומתי - לפני הקמת המדינה או לאחר הקמתה?
3. מי נמנה עם בני המשפחה כאשר הגיעו לארץ?
4. איך התנהלו חייהם ביום-יום בארץ מוצאם? (היכן גרו ובמה, היכן למדו, במה עסקו, באילו כלים וחפצים השתמשו? מה היה הלבוש, אילו מסורות היו וכיצד חגגו חגים? אילו שירים שרו?)
5. האם מצויים בידי בני המשפחה תצלומים או מכתבים מאותה תקופה? מה אפשר ללמוד מהם?
6. כיצד הגיעו לארץ? ובאיזו דרך? (בים, ביבשה, באוויר?).
7. אילו סיפורים קיימים במשפחה על המסע? אילו שירים שרו? אילו הרפתקאות היו בדרך הגעתם לארץ? וכיצד הרגישו? לאן הם הגיעו או נשלחו בארץ? מה היה במקום הזה (נוף, אנשים)
8. כיצד הם הרגישו במקום החדש?
9. אם היו במקום שאליו הגיעו אנשים - מי היו ואיך הם חיו? כיצד קיבלו את בני המשפחה? וכיצד התייחסו אליהם?
10. איזה שינוי חל בחיי בני המשפחה בשנים הראשונות ביישוב בהשוואה לחיים במקום הקודם, (בארץ המוצא)?
11. אם היו ילדים, כיצד הם חיו בשנים הראשונות? היכן למדו? באילו משחקים שיחקו?
12. כיצד היו בני המשפחה שותפים לשינויים שחלו בארץ בשנים הראשונות לעלייתם?
13. במה אורח החיים של המשפחה כיום שונה מאורח חייהם בשנים הראשונות ביישוב?
14. (בחיי היום יום, בפרנסות, במגורים, בלבוש, בכלים ובחפצים ובמסורות), מדוע הוא שונה?

אבני יסוד

היסטוריה:

עלייה וקליטה, ראשוניות, אורח חיים, שינויים, תולדות זיכרון משותף, זיקה לעבר, אירועים בעבר השפיעו על עיצוב החיים, מורשת תרבותית.

התשתית למודולה זו הם סיפורים של משפחות מתקופות שונות המספרות על עלייתן, על התיישבותן בארץ, ועל תרומתן להקמת המדינה.

הדגש יושם על **סיפורים של משפחות** הלומדים. אולם במקומות שבהם אין ייצוג לעליות השונות יובאו ויודגמו **סיפורים של משפחות אחרות ממקומות שונים בארץ, שסיפורן מייצג את התקופות האלה**. כל אחד מהסיפורים האלה יעוגן במציאות בארץ באותה תקופה.

המקורות לסיפורים יכולים להיות ראיונות, מסמכים, ספרי זכרונות המתייחסים לתקופות, תצלומים, חפצים ומבנים. כמו כן ניתן לבסס את הלימוד על פועלם של אישים שחיו באותן תקופות ותרמו לחברה ולמדינה בהיבטים שונים.

מיפוי הסעיפים במודולה לפי דרגות הכיתה

הסעיפים במודולה	כיתה ב	כיתה ג	כיתה ד
1. סיפורים בראי העליות	-	1.1-1.5	-
2. סיפורים על הקמת מדינת ישראל	-	2.1-2.3 אפשרות א 2.1-2.2 אפשרות ב	-

- 1. סיפורים בראי העליות (סיפורי הלומדים או סיפורי משפחות או סיפורי אישים)**

 - 1.1 איך מייצגים הסיפורים את תולדות היישוב לאורך זמן, וכיצד הם מתקשרים למציאות בארץ?
 - 1.2 מה משותף לסיפורים המייצגים כל תקופה וכל עלייה?
 - 1.3 מה הוסיפה וחיידשה כל קבוצת עולים, כפי שסופר, ביחס לאלה שקדמו לה, או מהי תרומתם של האישים לחברה בארץ?
 - 1.4 באילו סיפורים יש ביטוי ליחסים בין יהודים לבין ערבים ביישוב, בסביבתו או בארץ? מה אפיין את היחסים האלה? (יחסי ידידות, יחסים של קונפליקט).
 - 1.5 אילו ביטויים בזמר, בסיפור או ביצירה האמנותית מתקשרים לכל אחת מהעליות או לאישים שהוזכרו?

- 2. סיפורים על הקמת מדינת ישראל**

מומלץ לעסוק בלימוד חלק זה לקראת יום העצמאות

אפשרות א:

 - 2.1 אילו סיפורים, של משפחות הלומדים, מתייחסים לאירועים הקשורים להקמת מדינת ישראל:
 - כ"ט בנובמבר 1947 - החלטת האומות המאוחדות על חלוקת הארץ לשתי מדינות?
 - ה' באייר תש"ח - יום ההכרזה על הקמת מדינת ישראל?
 - 2.2 אילו סיפורים קשורים לאירועי מלחמת העצמאות?

אבני יסוד

היסטוריה:

זהות, שייכות, אירועים, שינוי, המשכיות, אורח חיים, ראשוניות, הזכות לספר את הסיפור, חלוציות, עלייה, מקורות היסטוריים, אירועים שהשפיעו על החיים, זיכרון משותף, מכנה משותף לצד ייחודיות.

אבני יסוד

היסטוריה:

הקמת מדינת ישראל, הזכות לספר את הסיפור, המשכיות, נקודות מבט שונות, שייכות, התמודדות, התנדבות.

אזרחות:

מדינת ישראל, זהות.

- סיפורי בני משפחה שהיו בארץ ולקחו חלק באירועים: מה עשו? היכן היו?
- סיפורי בני משפחה שהיו אז בדרך לארץ - היכן היו? היכן נודע להם? מה עשו?
- סיפורי בני משפחה שהיו אז בארצות אחרות ושמעו על אירועי מלחמת העצמאות - היכן היו? כיצד הגיבו?
- סיפורי בני משפחה שהגיעו לארץ וכאן נודע להם על הקמת מדינת ישראל - מה עשו?

מקורות הסיפורים: סיפורים אישיים, אלבומים וספרי זיכרון משפחתיים.

- 2.3 מה היה תפקידו של דוד בן גוריון בהכרזה על הקמת המדינה ובהנהגתה?

אפשרות ב:

- 2.1 כיצד באים לידי ביטוי האווירה של התקופה והאירועים שהתרחשו בזמן מלחמת העצמאות בסיפורים, בשירים, באיורים ובציורים? (בסיפורים כגון: מקומם של ילדים בזמן המלחמה, סיפור של לוחמים, תיאור של אורח החיים במהלך הקרבות, סיפורם של עולים - פליטי שואה שעלו לארץ במהלך המלחמה).
- 2.2 מקומו של דוד בן גוריון בהכרזת מדינת ישראל ובהנהגתה בימי מלחמת העצמאות ובשנים הראשונות לקיום המדינה.

מודולה ג: תולדות היישוב שבו חיים הלומדים

מיפוי הסעיפים במודולה לפי דרגות הכיתה

כיתה ד	כיתה ג	כיתה ב	הסעיפים במודולה
1.11-1.1	-	-	1. עדויות על הקמת היישוב שבו חיים הלומדים - צעדים ראשוניים
2.11-2.1	-	-	2. הקמת מדינת ישראל - אירועים ביישוב ובסביבתו הקרובה

1. עדויות על הקמת היישוב שבו חיים הלומדים - צעדים ראשוניים

- 1.1 מתאי הוקם היישוב? היכן הוא נמצא?
 - מה היה במקום לפני שהוקם בו היישוב? מה אפיון את הסביבה מי חי בסביבה - יהודים/ ערבים? - למי הייתה הקרקע שייכת?
 1.2 מי היו האנשים שהקימו את היישוב ומה היו מניעיהם?
 באיזו עלייה הם באו לארץ? מה היה תהליך הקמת היישוב? אילו גורמים ואילו אישים היו מעורבים בהקמתו?
 1.3 מי שלט בארץ כשהוקם היישוב? מה היו היחסים בין המתישבים הראשונים לבין השלטון?
 1.4 עם אילו קשיים התמודדו המתישבים בשנים הראשונות? וכיצד פתרו או ניסו לפתור אותם? (בעיות של מים, של ביטחון, תעסוקה, בריאות, תחבורה, חינוך ותרבות).
 1.5 על פי אילו תפיסות רעיוניות הוקם היישוב? כיצד זה בא לידי ביטוי בתכנון הארגון המרחבי? כיצד זה בא לידי ביטוי באורח החיים? במבנה החברתי והמוסדי, (בתקנון, חוקים וכללים), בחינוך ובחיי התרבות?
 1.6 אילו סיפורים, אגדות ושירים סופרו ונכתבו בהקשר ליישוב, על החיים בו, על צורת ההתיישבות, על אירועים ועל אישים שפעלו בו? אילו מסמכים וידיעות מהעיתונות קיימים?
 1.7 אילו אירועים מיוחדים התרחשו ביישוב? מה הייתה תרמתם ליישוב או למדינה?
 באיזו מידה מכירים וזוכרים אותם ואת תרומתם כיום?
 1.8 אילו אתרים היסטוריים קיימים ביישוב, מה הסיפור שקשור אליהם וכיצד משמרים אותם?
 1.9 אילו יישובים מסוג זה הוקמו בסביבה הקרובה ליישוב שבו חיים הלומדים, ואילו - בארץ?
 1.10 אילו יחסים וקשרים התפתחו בין תושבי היישוב לבין תושבי יישובים שכנים - יהודים, ערבים ודרוזים - וכיצד הם באו לידי ביטוי? (כגון: קשרים כלכליים, תרבותיים, בתחום החינוך, הבריאות, קשרים מנהליים, היעדר קשרים, קונפליקטים).
 1.11 במה שונה אורח החיים כיום מאורח החיים שרווח בעבר?

הערה: בסעיפים 1.1, 1.5, 1.8, 1.9 אפשר להיעזר במפות שונות.

2. הקמת מדינת ישראל - אירועים ביישוב אבני יסוד ובסביבתו הקרובה

ביישובים שהוקמו לאחר הקמת מדינת ישראל יתמקד הלימוד על אירועי התקופה ביישובים אחרים הנמצאים באזור ובסביבה הקרובה. סיפורם של יישובים אלה יאפשר ללומדים ליצור תמונה על המציאות בארץ בתקופת מלחמת העצמאות.

מומלץ לסיים את הלימוד של חלק זה לקראת יום העצמאות.

2.1 מה הייתה המציאות בארץ ישראל לפני הקמת המדינה?

מי שלט אז בארץ? מי היו התושבים בארץ והיכן חיו?

מי היו התושבים באזור שבו נמצא היישוב של הלומדים?

2.2 אילו יחסים התפתחו בין התושבים היהודים בארץ לבין השלטון הבריטי (תרומה לפיתוח תשתיות לעומת הגבלות בעלייה ובהתיישבות)?

כיצד הם באו לידי ביטוי ביישוב של הלומדים? באזור? בארץ?

2.3 מה היו היחסים בין התושבים היהודים לבין התושבים הערבים בסביבה הקרובה או במקומות אחרים בארץ?

2.4 מה קרה בעקבות החלטת האו"ם בכ"ט בנובמבר 1947 ביישוב שבו חיים הלומדים? ביישובים שכנים? ברחבי הארץ?

2.5 מה החשיבות של הקמת מדינה לעם היהודי, ביום ה' באייר בתש"ח?

2.6 מה קרה במלחמת העצמאות ביישוב שבו חיים הלומדים? מה התרחש ביישובי הסביבה? מה - ברחבי המדינה? (הדוגמאות יובאו מסיפורים אישיים-משפחתיים, מעדויות ביישוב, ומיישובים בסביבה, מספרי זיכרון, מידיעות שהתפרסמו בעיתונות של התקופה, מאלבומי תצלומים ומסרטים על האירועים, מסיפורים של יישובים אחדים שמייצגים את התקופה).

2.7 כיצד הסתיימה המלחמה ולמה היא גרמה מבחינת היישוב היהודי - היישוב של הלומדים ומבחינת היישובים באזור? ומבחינת יישובים בארץ?

למה גרמה המלחמה מבחינת היישובים הערביים באזור ובמקומות אחרים בארץ?

2.8 כיצד הנציחו וכיצד מנציחים את זכר הנופלים במלחמה?

2.9 מה התחולל ביישוב של הלומדים? באזור ובארץ לאחר תום המלחמה? (כגון: קליטת עולים ופליטים מארצות שונות, בניית יישובים חדשים ושיקום יישובים שנהרסו, פיתוח נרחב בתחומים שונים).

2.10 אילו שינויים חלו בחיי החברה הערבית בארץ לאחר המלחמה? (בתקופת הממשל הצבאי ולאחר ביטולו).

2.11 כיצד אפשרי דו-קיום בין יהודים וערבים אזרחי מדינת ישראל, ביישוב אחד, באזור זה או אחר וברחבי המדינה?

היסטוריה:

פתרון בעיות וסכסוכים, התמודדות, נקודות מבט שונות על אירועים, חלוציות, רב-קיום, התיישבות.

מודולה ד : סיפורי אתרים, מקומות, יישובים, מפעלים ואישים בדרך למדינת ישראל ובהקמתה

מומלץ לתכנן את ההוראה-למידה של מודול זה תכנון דו-שנתי (בכיתות ג-ד).

מיפוי הסעיפים במודולה לפי דרגות הכיתה

כיתה ד	כיתה ג	כיתה ב	הסעיפים במודולה
1.12-1.1	סעיפים בודדים המתאימים ללומדים וליישוב,	-	1. הסיפור שמאחורי האתר, המקום, היישוב, המפעל, האישים

כל יישוב ויישוב הוקם בתקופה אחרת במהלך ההתיישבות בארץ ישראל. יש יישובים שהוקמו בשנים הראשונות של המאה העשרים (ואף לפני כן, בשלהי המאה התשע עשרה), יש שהוקמו בשנות ה-20-40 של המאה העשרים, ויש שהוקמו לאחר הקמת מדינת ישראל.

מאחר שלא בכל יישוב יש ביטוי לכל העליות שמוזכרות בעמודים 164-170, יתבסס הלימוד על אתרים, מקומות, יישובים או מפעלים בסביבה הקרובה ככל האפשר. זאת, באמצעות ביקור באתרים או במקומות, או ביישובים שאינם בהכרח היישוב שבו חיים הלומדים.

הלימוד על האתר, המקום, היישוב או המפעל יתבצע מחוץ לכיתה - באתר עצמו - בגישת למידת "החקר והגילוי", במפגש עם אנשים, ובהתנסות היוצרת חוויה רגשית. אתרים יכולים להיות: מוזאונים, חדרי ראשונים, מבנים, רחובות ביישוב, מפעלים, ואנדרטאות.

האתרים שייבחרו ללימוד יכולים לייצג תקופות אחדות. עם זאת, צריך האתר לייצג באופן מובהק אחת מהתקופות שהוזכרו בהקשר של העליות ובהקשר של הקמת המדינה. כמו כן האתר ייצג צורת התיישבות שיש לה זיקה לתקופה שבה הוא הוקם האתר.

נוכח זאת, בכל יישוב יתוכנן רצף הוראה-למידה שונה בהתאם לתאריך הקמתו, כפי שמוצג להלן:

רצף ראשון:

ביישובים שמכונים "היישוב הישן" וביישובים שהוקמו בשלהי המאה התשע עשרה או בראשית המאה העשרים - הלימוד יתייחס לאירועים ולפרקים שהתרחשו ביישוב ובארץ ברצף העליות (כדי להבין מה מוקדם ומה מאוחר יותר), וכן לאתרים, מקומות ומפעלים שהוקמו באותן התקופות. בהקשר זה מוצע להתייחס לאישים מרכזיים שתרמו בהיבטים שונים ליישוב ולחברה בארץ.

רצף שני:

ביישובים שהוקמו בשנות ה-20-40, הלימוד יתייחס לאירועים ולפרקים שהתרחשו ביישוב ובאתרים אחרים בארץ - במרחב הקרוב ובמרחב הרחוק יותר - בתקופה שקדמה להקמת היישוב ובתקופה שקדמה להקמת המדינה. גם בהקשר זה מוצע להתייחס לאישים שפעלו באתרים האלה ותרמו להתיישבות בארץ.

רצף שלישי:

ביישובים שהוקמו לאחר הקמת מדינת ישראל הלימוד ייעשה ב"מנהרת הזמן" ויתייחס לאירועים שהתרחשו מראשית ההתיישבות בארץ. הלימוד יתמקד בעיקר ביישובים הנמצאים בסביבה הקרובה ליישוב של הלומדים ובסיפורם של אתרים ומקומות בארץ שקדמו להקמת היישוב שלהם.

כמו כן מוצע להתייחס לאישים מרכזיים שתרמו למדינת ישראל בתחומים שונים (כגון: במדע ובטכנולוגיה, בחינוך וביצירה האמנותית, בכלכלה ובחקלאות).

הערה: מן הראוי לציין שלמסגרת תכנונית זו אין פתרון מלא לכל היישובים בארץ. יישובים שאינם כלולים במסגרת זו יצטרכו להתגמש ולמצוא לעצמם פתרונות חלופיים.

אבני יסוד	1. הסיפור שמאחורי האתר - המקום היישוב - המפעל - האישים*
היסטוריה:	1.1 מתי הוקם היישוב או האתר? מי היו מקימי היישוב או האתר?
מה היו המניעים להקמתו? היכן הוא נמצא?
אתרים ומקומות, צורות יישוב, אורח חיים, אירועים, תולדות, שינויים, עליות מבססות, חלוציות, ראשוניות, הבנה וכבוד כלפי הישגי החברה בעבר.	1.2 איזו עלייה או תקופה מייצג המקום או האתר או היישוב?
מה היו המניעים של העולים לארץ בעלייה זו?
גאוגרפיה:	1.3 איזה שלטון היה בארץ באותה תקופה?
מקום, ארגון מרחבי.	1.4 מה היה באזור לפני הקמת היישוב או האתר או המפעל או המקום? מי היו התושבים בסביבה (יהודים, ערבים, דרוזים)?
ממתי חיו שם?
מה היה אורח חייהם? במה עסקו?
	1.5 אילו סיפורים מתארים את אורח החיים של המתדיישים הראשונים? (כגון: הקמת היישוב, חיי היום יום, היחסים עם השלטון באותה תקופה, בעיות והתמודדות עמן, גורמים סביבתיים שונים, ארגון חיי החברה והמוסדות, הגנה ובטחון).
	1.6 אילו דמויות קשורות לאתר או למקום או ליישוב או למפעל, וכיצד הן מייצגות את הראשוניות, החלוציות, ההתנדבות בתחומים שונים?
	1.7 מה מייחד את תכנון המקום - היישוב או האתר? באיזו מידה הארגון המרחבי של המקום מתאים לתפיסה של המתדיישים ולאורח חייהם (לחיוב או לשלילה)?
	1.8 כיצד התייחסו ביישוב היהודי להקמת המקום או האתר או המפעל או היישוב?
וכיצד התייחסו ביישוב הערבי?
	1.9 מה התרומה הייחודית של האתר או המקום או היישוב או המפעל להתפתחות של החברה היהודית בארץ ולרצף ההתיישבות בה?
	1.10 אילו סיפורים מתארים את האתר או המקום או היישוב או המפעל במלחמת העצמאות?
	1.11 מה קרה ליישובים ולתושבים הערבים בסביבת האתר/המקום/היישוב לאחר מלחמת העצמאות?
	1.12 אילו יישובים או אתרים נוספים כדוגמת היישוב או האתר היו בארץ? היכן?

הערה: בסעיפים 1.1, 1.7, 1.8 אפשר להיעזר במפות.

* יבחרו דמויות ואישים רלוונטיים לאתר, ליישוב או למפעל וזאת בהתאם להחלטת הצוות החינוכי בבית הספר.

נספח - מודולה ה : בדרך למדינת ישראל ביצירה האמנותית, בזמר העברי וביצירה החזותית

במודולה זו מוצגת גישה שונה ללימוד ההיבט היסטורי הכלול בתכנית. גישה זו מאפשרת להרחיב את ההתייחסות לאירועים ולתקופות מהיבטים נוספים - חוויתיים ואסתטיים, שיכולים לקרב את הנושא אל הילדים הצעירים וליצור אמפטיה.

ניתן ללמד מודולה זו כיחידה עצמאית, או לשלבה בהקשרים שונים במודולות האחרות.

מיפוי הסעיפים במודולה לפי דרגות הכיתה

הסעיפים במודולה	כיתה ב	כיתה ג	כיתה ד
1. בדרך למדינת ישראל ביצירה האמנותית	חלקים במודולה בהתאמה ליכולת הלומדים	חלקים במודולה בהתאמה ליכולת הלומדים	כל המודולה

אפשרות א: בזמר העברי

הזמר העברי מייצג את התקופות השונות שנבחרו למסגרת ההוראה-למידה בתכנית הלימודים הזאת. הזמר מבטא את ההווי של העולים בעליות השונות, את אורח החיים בארץ, חזון ויצירתיות ומיתוסים שהונצחו במהלך השנים. הזמר מאפשר ללומדים להכיר את התקופה ואת מאפייניה בדרכים בלתי-שגרתיות. הלימוד באמצעות השירים שייבחרו ילווה במידע או בסיפורים, בעדויות, בתצלומים ובסרטים דוקומנטריים המציגים בקצרה את התקופה.

הפעילות עם הלומדים תתייחס לטקסט וללחן.

מומלץ לבחור בשירים שנכתבו והושרו בתקופות שהוגדרו בתכנית הלימודים, ובשירים שנכתבו על התקופה והם מייצגים אותה נאמנה.

שירים שנכתבו על אישים ודמויות מראשית ההתיישבות בארץ, מזמנים היכרות רחבה יותר עם הדמויות ופעולתן (כגון: השיר על אליעזר בן יהודה).

מומלץ ללמד גם ריקודים על פי שירים אופייניים לתקופה, כגון: (ריקוד ההורה).

אבני יסוד

היסטוריה:

אתרים ומקומות, אורח חיים, זיקה לעבר, ראשוניות, תולדות, זהות, שייכות, התנדבות, חלוציות, מורשת תרבותית, התמודדות.

- 1.. לאיזה אירוע מתייחס השיר? על איזה מקום הוא נכתב?
2. כיצד מבטא השיר את התקופה?
3. כיצד בא לידי ביטוי בשיר ההווי של העולים, של החלוצים?
4. כיצד השיר מבטא את החזון ואת הרעיון הציוני?
5. אילו קשיים באים לידי ביטוי בשיר וכיצד התמודדו איתם בשעתם?
6. אילו שירים שרו בתקופת העליות? (שירים כגון: שירי עבודה, בניין ומלאכה, שירי ערש, שירי חג ומועד, שירי שמירה והגנה, שירי זיכרון ואבל, שירי געגועים ותפילה, שירי שמחה וריקוד, שירי ילדים).
7. מהו הקשר בין לחני השירים לבין ארצות המוצא של העולים ובינם לבין החיים בארץ?
8. אילו שירים נכתבו על היישוב שבו חיים הלומדים?
9. אילו שירים המתיישרים הראשונים ביישוב נהגו לשיר?

אפשרות ב: ביצירה החזותית

תמונות האמנות - הציורים, התצלומים, הסרטים והבולים שנוצרו בתקופות שונות מבטאים ומשקפים היבטים הקשורים להווי ולאורח החיים של תושבי הארץ, העולים החלוצים והתושבים שחיו בארץ במשך שנים רבות. אמצעים אמנותיים חזותיים אלה מאפשרים ליצור אמפתיה כלפי האנשים שחיו ויצרו בתקופות שונות, וכן ליצור אצל הלומדים חוויה אסתטית.

אבני יסוד

התייחסות כוללת לכל סוגי היצירה:

תמונות אמנות - ציור, תצלומים וסרטים, בולים

היסטוריה:
הזדהות, שייכות, מורשת תרבותית, ראשוניות, חלוציות, התמודדות, זהות, תקופה, תולדות, המשכיות, אורח חיים,

1. איזה נושא מוצג ביצירה האמנותית?
2. מה מתארת היצירה ומהם הרעיונות המרכזיים המוצגים בה?
3. איזו תקופה מוצגת ביצירה?
4. מי יצר את היצירה האמנותית? מתי היא נוצרה?
5. מה הקשר של היצירה לתקופה שאותה היא מבטאת?

התייחסות לתצלומים

5. איזה סיפור אפשר לספר בעקבות רצף של תצלומים? של סרטים?
6. באיזה אופן הם מייצגים את התקופה?

התייחסות לתמונות אמנות - ציור

6. באיזו מידה תמונת האמנות משקפת אנשים ומקום בתקופה מסוימת בתולדות היישוב?
7. איזה סיפור אפשר לספר בעקבות תמונת האמנות?

התייחסות לבולים, למטבעות

8. מה מסמל הציור שעל הבול? על תמונת המטבע?
9. איזה סיפור או אירוע או דמות קשורים לבול? - למטבע? נתונים יובאו ממקורות מידע שונים.

מסלול ב :

משפחות ויישובים ערביים בראי תולדות ארץ ישראל

המודולות בתולדות המשפחות והיישובים הערביים מתייחסות למארג החיים בארץ, משלהי המאה התשע עשרה - שלהי השלטון העות'מאני - ועד סוף שנות השישים במאה העשרים, עם סיום הממשל הצבאי. המוקדים שנבחרו ללימוד מתייחסים בעיקר לחיי התושבים הערבים ולהתגבשות החברה הערבית לעם, הבונה את הזיכרון הקולקטיבי שלו. המוקדים מתייחסים לשלוש תקופות עיקריות בהקשר לשלטון המרכזי בארץ: השלטון העות'מאני, השלטון הבריטי ושלטון מדינת ישראל. (ראו פירוט בעמודים 171-174).

הלימוד יתייחס לשינויים שחלו בחיי החברה הערבית בארץ, כתוצאה מהתנהגותו ומפעולתו של השלטון המרכזי בכל אחת מהתקופות, וכן, בעקבות תהליכים שהתרחשו עקב העלייה של העם היהודי לארץ ישראל והתיישבותו בה.

הלימוד יהיה בזיקה ליישוב שבו חיים הלומדים ולסביבתו ובהקשרים למרחב הכלל-ארצי.

הלימוד יתבסס על עדויות וסיפורים של פרטים ושל קבוצות, על "סיפורי" אתרים, מבנים ויישובים, ועל מקורות מידע כתובים וחומריים המשקפים את אורח החיים, את התרבות ואת האירועים בשלוש התקופות הנ"ל. ההתייחסות לאירועים תהיה מנקודות מבט אחדות: מנקודת מבט אישית-משפחתית, מנקודת מבט יישובית ואזורית-חבלית ובזיקה לאירועים כלל-ארציים.

המודולות במסלול ב :

מודולה א:	סיפור תולדות המשפחה
מודולה ב:	תולדות היישוב שבו חיים הלומדים
מודולה ג:	המלחמה בשנים 1948-1949, אירועים ביישוב ובארץ
מודולה ד:	החיים בעשורים הראשונים של מדינת ישראל

תרגום המודולות ליחידות הוראה בהיבט היסטורי זה, יתבסס על המוקדים ועל התכנים המרכזיים המפורטים ברקע העיוני למורים (בעמודים 171-173).

מודולה א : סיפור תולדות המשפחה

מיפוי הסעיפים במודולה לפי דרגות הכיתה

כיתה ד	כיתה ג	כיתה ב	הסעיפים במודולה
-	-	11-1	1. הסיפור של תולדות המשפחה

אבני יסוד

היסטוריה:

הזכות לספר את הסיפור, אורח חיים, מורשת, זהות, זיכרון משותף, שייכות, תולדות, תקופה, אתרים, רצף הדורות, זיקה לעבר, התמודדות, שימור אתרים, הבנה וכבוד כלפי החברה, מנהיגות, תרבות חומרית, דו-קיום, מקורות היסטוריים, פתרון סכסוכים, המשכיות.

גאוגרפיה:

ארגון מרחבי, מיקום

סוציולוגיה:

מערכת חברתית.

1. אילו סיפורים מספרים הזקנים במשפחות הלומדים על החיים שלהם בכפר או בעיר או בשבט הבדווי, בראשית המאה העשרים - בתקופת השלטון העות'מאני? (סיפורים ששמעו מפי הוריהם או סביהם, אגדות שעברו מפה לאוזן)
 2. מי מקרוביהם נמנה באותה תקופה עם בני המשפחה הגרעינית? ומי עם בני המשפחה המורחבת - החמולה?
 3. מה עשו ביחד? מה עשו בנפרד? מה היה מקומם של הילדים ומה מקומן של הנשים?
 4. איך חיו באותם הימים? אילו מנהגים ומסורות רווחו?
 5. באיזה בית גרו? ממה היה בנוי בית המגורים? מה היה תפקוד החצר? באילו כלים השתמשו? מה לבשו המבוגרים ומה לבשו הילדים?
 6. אילו עדויות נשתמרו אצלם מאותה תקופה (כלים, מבנים, תצלומים, מסמכים, מטבעות)?
 7. אילו מבנים וכלים מאותה תקופה נשארו ולמה הם משמשים כיום? גאוגרפיה:
 8. אילו קישוטים ועבודות אומנות יצרו? למה הם נועדו?
 9. אילו שירים נהגו לשיר בכפר או בעיר או בשבט הבדווי באירועים, כגון: חתונה, ברית מילה?
 10. באילו כלי נגינה ניגנו? אילו ריקודים רקדו?
- אילו מסורות ומנהגים מאותה תקופה מקיימים גם כיום?

מודולה ב: תולדות היישוב שבו חיים הלומדים

מיפוי הסעיפים במודולה לפי דרגות הכיתה

כיתה ד	כיתה ג	כיתה ב	הסעיפים במודולה
-	1.16-1.1	-	1. החיים ביישוב ובארץ בימי השלטון העות'מאני
2.7-2.1	-	-	2. החיים ביישוב ובארץ בימי בתקופת המנדט הבריטי

<p>אבני יסוד</p> <p>היסטוריה: זהות, שייכות, אתרים, זיקה לעבר, השלטון בארץ, אורח חיים, מורשת, זיכרון משותף הזכות לספר את הסיפור, דו-קיום, מנהיגות, המשכיות, תולדות, פתרון בעיות, תרבות חומרית, מקורות היסטוריים, התמודדות, הבנה וכבוד כלפי החברה בעבר.</p> <p>גאוגרפיה: ארגון מרחבי, מיקום</p> <p>סוציולוגיה: מערכת חברתית</p> <p>כלכלה: מקורות פרנסה.</p>	<p>1. החיים ביישוב ובארץ בימי השלטון העות'מאני</p> <p>1.1 היכן בארץ נמצא היישוב שבו חיים הלומדים? 1.2 מה מאפיין את הסביבה? מהם פני השטח? 1.3 מהו המיקום הגאוגרפי של היישוב, כגון: במרומי ההר, על מורדות ההר, בעמק, במישור? מדוע? 1.4 מה היה הארגון המרחבי של הכפר או של העיר או של המאהל הבדווני? מה היה המיקום של מוסדות ושל מקומות בעלי חשיבות, כגון: המעיין, הבאר, בית התפילה, וכיצד זה השפיע על אורח החיים? 1.5 מי ניהל את ענייני התושבים בכפר או בעיר או בשבט? 1.6 מה היו מקורות הפרנסה בכפר או בעיר או בנוודות? 1.7 מה אפיין אותם - מי עבד? באילו כלים השתמשו? מה גידלו? 1.8 מה היו היחסים בין נציגי השלטון העות'מאני לבין התושבים? (כגון: תשלומי מסים, שירות בצבא, רישום קרקעות, יחסי מנהל). 1.9 עם אילו בעיות התמודדו התושבים ביישוב וכיצד ניסו לפתורן? בעיות כגון: מים, בריאות, פרנסה, ביטחון אישי. 1.10 אילו סיפורים, אגדות ושירים נכתבו על החיים באותה תקופה? 1.11 במה היה שונה אורח החיים בכפר מאורח החיים בעיר, כגון: בחיי היום-יום, בפרנסות, במנהגים, בקיום אירועים ומועדים? 1.12 מי היו התושבים שחיו ביישובים בסביבה - ערבים ויהודים - ובאילו צורות יישוב הם חיו? 1.13 אילו שינויים חלו בסביבת היישוב ובארץ בעקבות עליית היהודים לארץ ישראל והקמת יישובים חדשים בה? מדוע הגיעו עולים יהודים לארץ ישראל? 1.14 מה היה היחס של התושבים הערבים לתושבים השכנים היהודים ואילו קשרים נוצרו ביניהם? 1.15 במה שונים המבנים כיום מאלה שנבנו בתקופת השלטון העות'מאני? 1.16 במה שונה אורח החיים ביישוב כיום מזה שהיה בתקופת השלטון העות'מאני?</p>
--	---

הערה: בסעיפים 1.1, 1.2, 1.3, 1.4, 1.12 אפשר להיעזר במפות.

<p>אבני יסוד</p> <p>היסטוריה:</p> <p>אורח חיים, שייכות, דו-קיום, מנהיגות, מורשת, מקורות היסטוריים, זהות, זיקה לעבר, שינויים, פתרון בעיות ופתרון סכסוכים, שימור אתרים, השלטון בארץ.</p> <p>אזרחות:</p> <p>חוקים.</p> <p>כלכלה:</p> <p>שינויים בענפי תעסוקה.</p>	<p>2. החיים ביישוב ובארץ בתקופת המנדט הבריטי</p> <p>2.1 אילו עדויות וסיפורים מתארים את החיים בכפר או בעיר או בשבט הבדווי בתקופת השלטון הבריטי?</p> <p>2.2 כיצד השפיע המנדט הבריטי על שינויים בחיי התושבים בכפר או בעיר ועל חיי החברה הערבית בארץ, (כגון: בתשתיות, בפרנסות, בחינוך, בבריאות, במנהל הציבורי, בארכיטקטורה)?</p> <p>2.3 אילו שינויים חלו בסגנונות הבנייה בערים באותה התקופה? מה אפיין את סגנון הבנייה (כגון: מרפסות בבתים, חלונות בסגנונות שונים, קישוטים על הקירות - אורנמנטיקה)?</p> <p>2.4 אילו שירים ופיוטים נכתבו על רקע התקופה? באילו הזדמנויות שרו אותם?</p> <p>2.5 מה היו היחסים בין התושבים הערביים לבין השלטון הבריטי ואילו גורמים השפיעו על כך?</p> <p>2.6 מה קרה בארץ ישראל בעקבות הצהרת בלפור בנובמבר 1917?</p> <p>2.7 אילו עדויות וסיפורים מתארים את היחסים בין התושבים הערבים לבין התושבים היהודים בעקבות העליות לארץ ישראל ובעקבות פיתוח הארץ והקמת יישובים ומפעלים רבים?</p>
--	--

מודולה ג: המלחמה בשנים 1948-1949 אירועים ביישוב ובארץ

מיפוי הסעיפים במודולה לפי דרגות הכיתה

כיתה ד	כיתה ג	כיתה ב	הסעיפים במודולה
1.7-1.1	-	-	1. המלחמה בשנים 1948-1949, אירועים ביישוב ובארץ

אבני יסוד

היסטוריה:

- השלטון בארץ, נקודות מבט שונות על העבר, פתרון סכסוכים, מנהיגות, דו-קיום, זהות, אתר, מקורות היסטוריים, אירועים בעבר שהשפיעו על עיצוב החיים, שינויים, זיכרון משותף, הזכות לספר את הסיפור, החלטת החלטות.
- 1.1 מה הייתה המציאות בארץ ישראל לפני המלחמה בשנת 1948: איזה שלטון היה בארץ? מי היו התושבים שחיו כאן? מה הייתה תפוסת היישובים הערביים והיהודיים?
 - 1.2 מה הוחלט בעצרת האומות המאוחדות ביום 29 בנובמבר בשנת 1947? מה המשמעות של ההחלטה? מה הייתה תגובת הערבים להחלטה? ומה הייתה תגובת היהודים להחלטה? מה היו הנימוקים להחלטה?
 - 1.3 מה קרה בארץ בעקבות ההכרזה על הקמת מדינת ישראל לעם היהודי ביום 14 במאי 1948?
 - 1.4 אילו אירועים התרחשו במהלך המלחמה שנמשכה בין השנים 1948-1949 ביישוב שבו חיים הלומדים? מה קרה ברחבי הארץ באותו זמן? מי השתתף במלחמה?
 - 1.5 אילו סיפורים אישיים-משפחתיים, מקומיים ואחרים מספרים במקום: על אירועים במלחמה, על חיי היום-יום, ועל תוצאות המלחמה?
איך מנציחים את מי שנהרגו במלחמה?
 - 1.6 מה היו תוצאות המלחמה:
- מבחינת התושבים והיישובים הערבים?
- מבחינת התושבים והיישובים היהודים?
 - 1.7 כיצד ביטאו התושבים את רגשותיהם בזמן אירועי המלחמה?

הערה: בסעיף 1.1 אפשר להיעזר במפה.

מודולה ד : החיים בעשורים הראשונים של מדינת ישראל

מיפוי הסעיפים במודולה לפי דרגות הכיתה

כיתה ד	כיתה ג	כיתה ב	הסעיפים במודולה
1.7-1.1	-	-	1. החיים בעשורים הראשונים של מדינת ישראל

אבני יסוד

היסטוריה:

אורח חיים, שייכות, עדויות, דו-קיום, שינויים, השלטון בארץ, אתרים, זהות, זיכרון משותף, נקודות מבט שונות, הזכות לספר את הסיפור, התמודדות, אירועים שהשפיעו על עיצוב החיים.

אזרחות:

זכויות, כבוד האדם, סובלנות, חופש הביטוי, מדינה, אזרחים, חוקים, חובות.

- 1.1 באילו אזורים בארץ חיים תושבים ערבים?
- 1.2 אילו שינויים חלו בחיי המשפחה לאחר תום המלחמה?
- 1.3 מה היה מעמדם של התושבים הערבים שנשארו בתחומי מדינת ישראל? כיצד זה בא לידי ביטוי באורח החיים שלהם? הממשל הצבאי על כל מגבלותיו: הגבלת תנועה, הפקעת קרקעות, ניהול השלטון המקומי על ידי אנשי צבא, מגבלות התארגנות.
- 1.4 מה השתנה בחיי התושבים הערבים ביישוב, לאחר ביטול הממשל הצבאי, כגון: בתחום זכויות אזרחיות, בתחום חינוך, בתחום ניהול השלטון המקומי?
- 1.5 אילו זיכרונות, סיפורים, שירים ועדויות, בתחומים כגון: מסמכים, תצלומים, מבטאים את האווירה ואת החיים לאחר ביטול הממשל הצבאי ביישוב ובסביבתו?
- 1.6 מה קרה במדינת ישראל לאחר תום המלחמה? כגון: קליטת עולים ופליטים יהודים מארצות שונות, פיתוח נרחב, בתחומים שונים, בניית יישובים חדשים ושיקום יישובים שנהרסו.
- 1.7 איך ניתן לקיים דו-קיום בין ערבים לבין יהודים, שכולם אזרחי מדינת ישראל - ביישוב, בסביבה הקרובה ובמדינה?

הערה: בסעיף 1.1 אפשר להיעזר במפה.

מסלול ג:

משפחות ויישובים דרוזיים בראי תולדות ארץ ישראל

ההתפתחות ההיסטורית של הדרוזים אינה מנותקת מהסיפור ההיסטורי של האוכלוסייה הערבית בישראל מצד אחד, ומהסיפור ההיסטורי של האוכלוסייה היהודית מצד אחר. לכן, אין מקו לדבר על סיפור היסטורי נפרד של העדה הדרוזית במדינת ישראל. לפיכך, בכל מה שנוגע לאורחות חייהם של הדרוזים במישור החברתי-תרבותי-כלכלי-פוליטי לפני הקמת מדינת ישראל, הדברים תואמים במידה רבה את הסיפור הערבי. המודולות מתולדות המשפחות והיישובים הדרוזים מתייחסות לשלוש תקופות מרכזיות בארץ - משלהי המאה התשע עשרה - השלטון העות'מאני, השלטון הבריטי ושלטון מדינת ישראל - עד סוף שנות השישים. המוקדים שנבחרו ללימוד מתייחסים בעיקר לחיי התושבים ביישוב ובסביבתו ובזיקה לאירועים ולתהליכים שחלו בארץ, הן מבחינת היחסים בין השלטון המרכזי לבין הדרוזים והן מנקודת ראות של השפעת הקמת מדינת ישראל על החברה הדרוזית.

הלימוד יתבסס על עדויות וסיפורים של פרטים ושל קבוצות, על "סיפורים" של אתרים, מבנים ויישובים, ועל מקורות מידע כתובים וחומריים המשקפים את אורח החיים, את התרבות ואת האירועים בתקופת הנ"ל.

ההתייחסות לאירועים תהיה מנקודות מבט אחדות: מנקודת מבט אישית-משפחתית, מנקודת מבט יישובית ואזורית-חבלית ובזיקה לאירועים כלל-ארציים.

המודולות במסלול ג:

- מודולה א: סיפור תולדות המשפחה
- מודולה ב: תולדות היישוב שבו חיים הלומדים
- מודולה ג: החיים ביישובי הדרוזים ובארץ בתקופת הקמת מדינת ישראל
- מודולה ד: החיים בעשורים הראשונים של מדינת ישראל

תרגום של המודולות ליחידות הוראה בהיבט היסטורי זה, יתבסס על המוקדים ועל התכנים המרכזיים המפורטים ברקע העיוני למורים (בעמודים 175-177).

מודולה א : סיפור תולדות המשפחה

מיפוי הסעיפים במודולה לפי דרגות הכיתה

כיתה ד	כיתה ג	כיתה ב	הסעיפים במודולה
-	-	11-1	1. הסיפור של תולדות המשפחה

אבני יסוד

היסטוריה:

הזכות לספר את הסיפור, אורח חיים, מורשת, זהות, זיכרון משותף, שייכות, תולדות, זיקה לעבר, אתרים, הבנה וכבוד כלפי החברה בעבר, רצף הדורות, התמודדות, דו-קיום, השלטון בארץ, המשכיות.

אזרחות:

מנהיגות.

גאוגרפיה:

ארגון מרחבי.

סוציולוגיה:

סדר חברתי, יחיד-חברה, מערכות חברתיות.

1. אילו סיפורים מספרים הזקנים במשפחות הלומדים על החיים שלהם בכפר, בראשית המאה העשרים - בתקופת השלטון העות'מאני? (סיפורים ששמעו מפי הוריהם או סביהם, אגדות שעברו מפה לאוזן).
2. מי נמנה באותה תקופה עם בני המשפחה הגרעינית? ומי נמנה עם בני המשפחה המורחבת - החמולה?
3. מה עשו ביחד? מה עשו בנפרד? מה היה מעמדם של הילדים? ומה מעמדן של הנשים?
4. איך חיו באותם הימים? אילו מנהגים ומסורות היו?
5. באיזה בית גרו? ממה היה בנוי הבית? מה היה תפקוד החצר? באילו כלים השתמשו? מה לבשו המבוגרים? מה הילדים?
6. אילו עדויות קיימות מאותה תקופה (כלים, מבנים, תצלומים, מסמכים)?
7. אילו מבנים וכלים מאותה תקופה נשארו ולמה הם משמשים כיום?
8. אילו שירים נהגו לשיר בכפר באירועים כגון: בחתונה, בחג?
9. באילו כלי נגינה ניגנו? אילו ריקודים רקדו?
10. אילו עבודות אומנות וקישוטים יצרו? למה הם נועדו?
11. אילו מנהגים ומסורות מאותה תקופה מקיימים גם כיום?

מודולה ב: תולדות היישוב שבו חיים הלומדים

מיפוי הסעיפים במודולה לפי דרגות הכיתה

כיתה ד	כיתה ג	כיתה ב	הסעיפים במודולה
-	1.14-1.1	-	1. החיים ביישוב ובארץ בימי השלטון העות'מאני
2.7-2.1	-	-	2. החיים ביישוב ובארץ בימי השלטון הבריטי

<p>אבני יסוד</p> <p>היסטוריה: זהות, שייכות, זיקה לעבר, השלטון בארץ, זיכרון משותף, אורח חיים, הזכות לספר את הסיפור, הבנה וכבוד כלפי החברה בעבר.</p> <p>אזרחות: חוקים, מנהיגות, פתרון סכסוכים ובעיות.</p> <p>סוציולוגיה: סדר חברתי, שלטון.</p> <p>גאוגרפיה: מיקום, ארגון מרחבי.</p> <p>כלכלה: מקורות פרנסה, ייצור.</p>	<p>1. החיים ביישוב ובארץ בימי השלטון העות'מאני</p> <p>1.1 היכן בארץ נמצא היישוב שבו חיים הלומדים?</p> <p>1.2 מה מאפיין את הסביבה? מהם פני השטח?</p> <p>1.3 מהו המיקום הגאוגרפי של היישוב, (כגון: על מרומי ההר, על מורדות ההר, בעמק, במישור), מדוע נבחר המיקום?</p> <p>1.4 מה היה הארגון המרחבי של הכפר? מה היה המיקום של מוסדות ושל מקומות בעלי חשיבות, כמו מעיין, בית תפילה? וכיצד זה התבטא באורח החיים?</p> <p>1.5 מי ניהל את ענייני התושבים בכפר?</p> <p>1.6 מה היו מקורות הפרנסה בכפר? מה אפיין אותם? מי עבד? באילו כלים עבדו? מה גידלו?</p> <p>1.7 מה היו היחסים בין התושבים לבין נציגי השלטון העות'מאני (כגון: תשלומי מסים, שירות בצבא, רישום קרקעות, יחסי מנהל)?</p> <p>1.8 עם אילו בעיות התמודדו התושבים ביישוב וכיצד ניסו לפתור אותן (כגון: מים, בריאות, ביטחון אישי, פרנסה)?</p> <p>1.9 אילו סיפורים, אגדות ושירים נכתבו וסופרו על החיים ביישוב באותה תקופה?</p> <p>1.10 אילו שינויים חלו בסביבה ובארץ בעקבות עליית היהודים לארץ ישראל והקמת יישובים חדשים?</p> <p>1.11 מדוע הגיעו עולים יהודים לארץ ישראל?</p> <p>1.12 אילו קשרים נרקמו בין התושבים לבין השכנים ביישובים היהודיים ואילו קשרים בין התושבים ביישובים הערביים?</p> <p>1.13 במה שונים המבנים בזמננו מאלו שנבנו בתקופה העות'מאנית?</p> <p>1.14 במה שונה אורח החיים ביישוב כיום שהיה בתקופת השלטון העות'מאני?</p>
--	---

הערה: בסעיפים 1.1, 1.2, 1.3, 1.4 אפשר להיעזר במפה.

<p>אבני יסוד</p> <p>היסטוריה:</p> <p>אורח חיים, מורשת, זהות, דו-קיום, שייכות, זיקה לעבר, שינויים.</p> <p>כלכלה:</p> <p>שינויים בענפי תעסוקה.</p> <p>אזרחות:</p> <p>חוקים, מנהיגות, פתרון בעיות, פתרון סכסוכים.</p>	<p>2. החיים ביישוב ובארץ בתקופת המנדט הבריטי</p> <p>2.1 אילו עדויות וסיפורים מתארים את החיים בכפר בתקופת המנדט הבריטי?</p> <p>2.2 כיצד השפיע המנדט הבריטי על שינויים בחיי התושבים בכפר ובחיי הדרוזים בארץ, כגון: בתשתיות, בפרנסות, בחינוך, בבריאות, במנהל הציבורי?</p> <p>2.3 כיצד שימרה העדה הדרוזית את החיים המסורתיים בתקופת המנדט הבריטי?</p> <p>2.4 אילו מסורות ומנהגים מקיימים גם כיום, במשפחה, בעדה וביישוב?</p> <p>2.5 מה היו היחסים בין התושבים הדרוזים לבין נציגי השלטון הבריטי? אילו גורמים השפיעו על כך? אילו סמכויות קיבלה המנהיגות הדרוזית מהשלטון הבריטי?</p> <p>2.6 מה התרחש בארץ ישראל בעקבות הצהרת בלפור שהתפרסמה בנובמבר 1917?</p> <p>2.7 אילו עדויות וסיפורים מתארים את היחסים בין הדרוזים לבין התושבים היהודים בעקבות העליות לארץ והקמת יישובים חדשים?</p>
--	--

מודולה ג :
החיים ביישובים הדרוזיים ובארץ בתקופת
הקמת מדינת ישראל

מיפוי הסעיפים במודולה לפי דרגות הכיתה

כיתה ד	כיתה ג	כיתה ב	הסעיפים במודולה
1.7-1.1	-	-	1. החיים ביישובים הדרוזיים ובארץ בתקופת הקמת מדינת ישראל

<p>אבני יסוד</p> <p>היסטוריה:
דו-קיום, נקודות מבט שונות על העבר, זהות, אתרים זיכרון משותף, המשכיות, מסורת, אירועים בעבר שהשפיעו על עיצוב החיים, שינויים.</p> <p>אזרחות:
מנהיגות, מדינה, חוקים, פתרון סכסוכים, התמודדות עם בעיות.</p>	1. החיים ביישובים הדרוזיים ובארץ בתקופת הקמת מדינת ישראל 1.1 מה הייתה המציאות בארץ ישראל לפני הקמת מדינת ישראל בשנת 1948: איזה שלטון היה בארץ? מי היו התושבים שחיו כאן? באילו אזורים היו יישובים דרוזיים, באילו יישובים ערביים ובאילו יישובים יהודיים? 1.2 מה הוחלט בעצרת האומות המאוחדות ביום 29 בנובמבר בשנת 1947? מה המשמעות של ההחלטה? מה הייתה תגובת המנהיגים היהודים להחלטה? מה הייתה תגובת המנהיגים הערבים ומה הייתה עמדת המנהיגים הדרוזים? 1.3 מה קרה בארץ בעקבות ההכרזה על הקמת מדינה לעם היהודי - מדינת ישראל - ביום ה 14 במאי 1948? 1.4 למה גרמה המלחמה מבחינת התושבים הדרוזים? מבחינת התושבים הערבים? מבחינת התושבים היהודים? 1.5 כיצד השפיעה הקמת מדינת ישראל על חיי העדה הדרוזית ועל מעמדה במדינה? 1.6 אילו סיפורים ועדויות מספרים על אנשים ועל החיים ביישוב ובסביבתו בזמן המלחמה, בשנים 1948-1949? 1.7 כיצד מנציחים הדרוזים את מי שנהרגו במלחמה?

מודולה ד : החיים בעשורים הראשונים של מדינת ישראל

מיפוי הסעיפים במודולה לפי דרגות הכיתה

כיתה ד	כיתה ג	כיתה ב	הסעיפים במודולה
1.5-1.1	-	-	1. החיים בעשורים הראשונים של מדינת ישראל

<p>אבני יסוד</p> <p>היסטוריה: מסורת, שינויים אורח חיים, שייכות.</p> <p>אזרחות: מדינה, דו-קיום, השלטון בארץ, התמודדות, כבוד האדם, פתרון בעיות, זכויות, חוקים.</p>	<p>1. החיים בעשורים הראשונים של מדינת ישראל</p> <p>1.1 כיצד השתלבו הדרוזים בחיי מדינת ישראל - בצה"ל ובשירות כוחות הביטחון?</p> <p>1.2 כיצד השפיע הממשל הצבאי על החיים בכפרים הדרוזיים ועל תחושות התושבים?</p> <p>1.3 אילו זיכרונות, סיפורים ועדויות, כגון: מסמכים, תצלומים, מבטאים את האווירה ואת החיים בתקופת הממשל הצבאי ולאחר ביטולו?</p> <p>1.4 מה התרחש במדינת ישראל לאחר תום המלחמה? (כגון: פיתוח נרחב בתחומים שונים, קליטת עולים ופליטים מארצות שונות, בניית יישובים חדשים ושיקום יישובים שנהרסו).</p> <p>1.5 כיצד משפיעים השינויים הטכנולוגיים, התרבותיים, המדעיים והחברתיים במדינת ישראל על אורח החיים של הדרוזים וכיצד שומרת החברה הדרוזית על מסורות ועל מנהגים ייחודיים לה?</p>
---	---

מיפוי המודולות בצירים לפי דרגות כיתה

מבוא

נושאי הלימוד ויחידות ההוראה-למידה, בכל אחת מדרגות הכיתה - ב, ג, ד, ייבנו על בסיס המודולות המרכיבות את שלושת צירי האורך בחתכים שונים, שיוצגו בהמשך.

- הטבלאות שלהלן מתייחסות למרכיבים המרכזיים של כל אחד מהצירים המתאימים להוראה-למידה בדרגת כיתה מסוימת.
פירוט והרחבה ראו במודולות המרכיבות את הצירים בעמודים 48-102.
- המספרים שבכל מודולה מצינים את הסעיפים במודולה שהותאמו ויועדו לדרגת כיתה מסוימת. דוגמה: מודולה א, סעיף 1.1 לדרגת כיתה ב.
- על פי שיקולי הדעת של הצוות הפדגוגי בבית הספר, ניתן להרחיב, להוסיף או לשנות את המסגרת המוצעת. לדוגמה: ניתן לצרף לכיתה ב רכיבים שהוצעו לכיתה ג. יחד עם זאת, יש לשים לב לראייה אורכית של המקצוע כדי למנוע חזרות, וכדי לממש את עיקרון הספירליות.

הציר : לחיות בסביבות משתנות

1. התאמת הארגון המרחבי של בית המגורים לצורכי המשפחה ; התבוננות במרחב הקרוב - הבית והסביבה הקרובה ;
זיהוי תופעות שונות, תיאורן והבחנה בתופעות שהן מעשי ידי האדם.
(סעיפים 1.1-1.4)

מודולה ב: שינויים סביבנו - השינויים בסביבה משפיעים על כל אחד וגם עליי

1. שינויים המתרחשים במסגרת המשפחתית ובמרחב המגורים, וכן בדרך לבית הספר ובאזור המגורים ; השפעת השינויים על הסביבה ועל החברה ; עמדות הלומדים והתושבים כלפי השינויים.
(סעיפים 1.1-1.5, 1.8)
2. התייחסות אישית רגשית כלפי ילדים חדשים בכיתה וכלפי משפחות חדשות בסביבת המגורים ; מעורבות חברתית של הלומדים למען קליטת ילדים חדשים.
(סעיפים 1.9-1.11)
3. התמודדות עם שינויים ועם בעיות הנגרמות כתוצאה מהשינויים בסביבות ההתייחסות שהוזכרו ; העלאת הצעות לפתרון ודרכים לביצוען.
(סעיפים 3.1-3.5)

הציר : אנחנו אזרחים במדינת ישראל

מודולה א: אני וזולתי (מומלצת גם לכיתה א)

1. זהות אישית וזהות חברתית : מי אני? מעגלי השתייכות ; על עצמי ; החלטת החלטות למימוש רצונותיי.
(סעיפים 1.1-4.1)
2. אופן ההתנהגות בקבוצות ההשתייכות : במשפחה, עם חברים ; מערכות הקשרים ההדדיים.
(סעיף 2.1)
3. זכויות הילד : התייחסות לזכויות אחדות ; בקרת מימוש הזכויות במשפחה.
(סעיפים 3.1-4.3)

מודולה ב: מי הם האזרחים והתושבים במדינת ישראל?

1. מי אנחנו? (בקבוצות ההשתייכות הקרובות)
(סעיף 1.1)
2. החובות המוטלות על כל אדם החי בישראל ; המשותף לאזרחי מדינת ישראל : סמלים, שפות רשמיות (עברית וערבית).
(סעיפים 2.2-3.2)

מודולה ג: כיצד אפשר להתמודד עם בעיות וסוגיות שנגזרות ממחלוקות בין אוכלוסיות שונות?

1. מחלוקות ומתחים במשפחה ובין חברים ; סוג הבעיות שמתעוררות ומניעיהן ; מה נעשה בקשר לבעיה עד כה?
(סעיפים 1.1-1.2, 1.8)
2. אופן ההתמודדות עם הבעיות והצעות לפתרון ולהפגת המתחים.
(סעיף זה יותאם למקום ולגיל)

מודולה ד: אנחנו שומרים על החוקים

1. חוקים הקשורים לסביבה הקרובה: חוקי משחק וספורט.
(סעיפים 1.1-1.2)
2. הצורך באכיפת חוקים.
(סעיף 2.3)

מודולה ה: מערכות חברתיות וארגונים מוסדיים המסדירים את חיי החברה

1. התא המשפחתי כמערכת חברתית; המשותף לכל המשפחות והמייחד כל משפחה; מקום הפרט במערכת החברתית במשפחה; חובת המשפחה כלפי הפרט ומימוש רצונותיו; מערכת הקשרים במשפחה וההשפעות ההדדיות; זכויות וחובות.
(סעיפים 1.1-2.1, 1.4-5.1)

מודולה ו: איך ראוי להתנהג כחברים בחברה וכאזרחים במדינת ישראל?

1. בקרת ביצוע ההתנהגויות בחוג המשפחה; ההתנהגויות בחוג המשפחה: שימור הקיים, שיפור או שינוי ההתנהגויות.
(סעיפים: 1.1-1.6)

הציר: משפחות וישובים בראי תולדות ארץ ישראל

מסלול א: משפחות וישובים יהודיים בראי תולדות ארץ ישראל

מודולה א: הסיפור של תולדות המשפחה

1. סיפורים ועדויות על העלייה לארץ; השורשים בארץ המוצא ואורח החיים שם; שנים ראשונות בארץ; השינוי שחל בחיי המשפחה בעת העלייה; השוואה בין אורח החיים בהווה לאורח החיים בעבר.
(סעיפים 1-12)

נספח - מודולה ה: בדרך למדינת ישראל ביצירה האמנותית, בזמר העברי וביצירה החזותית בהתאמה ליכולת הלומדים.

מסלול ב: משפחות וישובים ערביים בראי תולדות ארץ ישראל

מודולה א: הסיפור של תולדות המשפחה

1. סיפורים ועדויות על החיים במשפחה במקום היישוב בעבר (בתקופה העות'מאנית); הרכב המשפחה; חלוקת תפקידים במשפחה; אורח החיים; בית המגורים, כלים ולבוש; מנהגים ומסורות (ביטויים בשירה ובאמנות); המשכיות המסורת ואורח החיים.
(סעיפים 1-11)

מסלול ג: משפחות וישובים דרוזיים בראי תולדות ארץ ישראל

מודולה א: הסיפור של תולדות המשפחה

1. סיפורים ועדויות על החיים במשפחה במקום היישוב בעבר (בתקופה העות'מאנית); הרכב המשפחה; חלוקת התפקידים; אורח החיים; בית המגורים, כלים ולבוש; מנהגים ומסורות (ביטויים בשירה ובאמנות); המשכיות המסורת ואורח החיים.
(סעיפים 1-11)

מיפוי הסעיפים במודולות המותאמים לכיתה ג

הציר: לחיות בסביבות משתנות

מודולה א: סביבות חיים שונות

1. זיהוי תופעות שהן מעשי ידי אדם בהקשר למבנים שנועדו לספק צרכים של תושבים; התייחסות למיקום ולארגון המרחבי של התופעות, בשילוב תרשים או מפה פשוטה; התייחסות לתפקוד המבנים ולמרכיבים הארכיטקטוניים שלהם.
(סעיפים 1.5-1.6)

מודולה ב: שינויים סביבנו - השינויים בסביבה משפיעים על כל אחד וגם עליי

1. שינויים בשכונת המגורים הקרובה - שינויים זמניים לעומת שינויים תהליכיים מתמשכים; יתרונות וחסרונות מבחינת הסביבה ומבחינת האדם.
(סעיפים 1.6-1.7)
3. התמודדות עם שינויים ועם בעיות הנגרמות כתוצאה מהשינויים שהוזכרו; העלאת הצעות לפתרון; התמודדות הפרט - קבלת השינוי או אי-קבלת השינוי.
(סעיפים 3.1-3.6)

מודולה ג: שינויים בהתנהגות כלכלית לאורך זמן

1. מגבלות כלכליות ברמה אישית, משפחתית ולאומית; קביעת סדרי עדיפות על פי שיקולים אישיים; השפעת ערוצי הצריכה על שיקולי דעת של ילדים ודחיית סיפוקים; התמודדות עם משאבים מוגבלים.
(סעיפים 1.1-1.5)
2. קשרי גומלין בין הפרט לחברה במסגרת הכיתה והסביבה הקרובה; מילוי תפקידים במסגרות חברתיות שונות; שוויון הזדמנויות בקבלת תפקידים; הפרט תורם לחברה ונתרם בעשייתו.
(סעיפים 2.1-2.6)

הציר: אנחנו אזרחים במדינת ישראל

מודולה א: אני וזולתי

2. חברות בקבוצות השתייכות שונות: בבית-הספר, בחוגים, בין חברים; אופן החלטת החלטות בקבוצה; שמירת הזכויות של הפרטים בקבוצה ללא נקיטת אלימות.
תגובות ביחס לביטויי אלימות בקבוצה.
(סעיפים 2.2-2.3)
3. זכויות הילד והגנת החברה על מימושן; תרומת הפרט למימוש הזכויות של כל חברי הקבוצה; סיוע לדחויים ולנפגעים.
(סעיפים 3.1-3.7)

מודולה ב: מי הם האזרחים והתושבים במדינת ישראל?

1. מעגלי השתייכות קרובים; אנחנו והאחרים.
(סעיף 1.1)
2. הזכויות והחובות החלים על כל מי שחי במדינת ישראל.
(סעיפים 2.1, 2.2)
- המשותף לאזרחי מדינת ישראל.
(סעיף 2.3, חלקי)

מודולה ג: כיצד אפשר להתמודד עם בעיות וסוגיות שנגזרות ממחלוקות בין אוכלוסיות שונות?

1. מחלוקות בין קבוצות עניין שונות במעגל חברתי קרוב.
(סעיף 1.3)
- מחלוקות ומתחים בין רוב למיעוט; הגדרת הבעיות והסוגיות שמתעוררות ואופן ההתייחסות אליהן.
(סעיפים: 1.7-1.8)
2. התמודדות עם הבעיות והצעות לפתרון.
(סעיף זה יותאם לגיל ולמקום).

מודולה ד: אנחנו שומרים על החוקים

1. המהות של חוקי תעבורה.
(סעיפים 1.1-1.2)
2. תרומת החוקים והצורך בהם; שמירה על החוקים ואכיפתם.
(סעיפים 2.2-2.3)
3. הסכמים ותקנות במסגרת הכיתה ובבית הספר ואופן אכיפתם; תגובות הסביבה על אי-שמירה על ההסכמים.
(סעיפים 3.2-3.5)
4. חוקים חברתיים בכתבי קודש של דתות בישראל.
(סעיפים 4.1-4.2) בהתאמה ללימודי מקרא ולימודי דת.

מודולה ה': מערכות חברתיות וארגונים מוסדיים המסדירים את חיי החברה

1. חברת הילדים כמערכת חברתית.
(סעיף 1.3)
2. ארגונים מוסדיים בסביבה הקרובה לבית הספר: זיהויים, מיקומם במרחב ואיתורם במפת היישוב; המבנה הארגוני שלהם, תפקידם וקהל היעד המקבל מידם שירות.
(סעיפים 2.1-2.3)
3. זכויות וחובות של מקבלי השירות ושל נותני השירות; יכולת השפעת מקבלי השירות על איכותו.
(סעיפים 2.7-2.10)
4. התנדבות ילדים בפעילות הקהילתית.
(סעיף 4.4)

מודולה ו: איך ראוי להתנהג כחברים בחברה וכאזרחים במדינת ישראל?

2. בקרת ביצוע התנהגויות בבית הספר ובקהילה: מה לשמר, מה לשפר ומה לשנות? כיצד לבצע את השינוי?
(סעיפים 2.1-2.6)

הציר: משפחות ויישובים בראי תולדות ארץ ישראל

מסלול א: משפחות ויישובים יהודיים בראי תולדות ארץ ישראל

מודולה ב: סיפורי משפחות בראי העליות ובהקמת המדינה

1. סיפורים ממשפחות הילדים או ממקורות אחרים, המייצגים את תולדות היישוב בארץ ישראל, בהקשר לעליות לארץ לאורך זמן; משותף ושונה בין הסיפורים; התוספת והחידוש של כל קבוצת עולים לארץ; ביטוי ליחסים בין יהודים לערבים בארץ או בארצות המוצא; ביטויים לעליות-בזמר, בסיפור ובאמנות.
(סעיפים 1.1-1.5)

2. סיפורים על הקמת מדינת ישראל:

אפשרות א - מסיפורי הלומדים;

אפשרות ב - מסיפורים ומיצירות אמנות על הקמת המדינה; **בשתי האפשרויות -** מקומו של דוד בן גוריון בהכרזה על הקמת המדינה ובהנהגתה.
(אפשרות א: סעיפים 2.1-2.3, אפשרות ב: סעיפים 2.1-2.2)

מודולה ד: סיפורי אתרים, מקומות, יישובים, מפעלים ואישים בדרך למדינת ישראל ובהקמתה

1. הסיפור שמאחורי אתרים, מקומות ומפעלים שממוקמים ביישוב של הלומדים; סיפורם של אישים שקשורים לאתרים שנבחרו.
(בהתאמה לגיל הלומדים וליישוב).

נספח - מודולה ה: בדרך למדינת ישראל ביצירה האמנותית, בזמר העברי, וביצירה החזותית

ניתן ללמד מודולה זו כיחידה עצמאית או לשלבה בהקשרים שונים במודולות האחרות.

מסלול ב: משפחות ויישובים ערביים בראי תולדות ארץ ישראל

מודולה ב: תולדות היישוב שבו חיים הלומדים

1. החיים ביישוב ובארץ בימי השלטון העות'מאני - מיקום היישוב, הארגון המרחבי שלו (בשילוב מפות יישוביות); ניהול ענייני התושבים; מקורות פרנסה; יחסים עם השלטונות; קשיים ופתרונם; אורח החיים בכפר ובעיר; שינויים שחלו ביישוב ובסביבתו בעקבות עליית יהודים לארץ ישראל; יחסים עם השכנים; סיפורים, אגדות ושירים מהתקופה; אז והיום.
(סעיפים 1.1-1.16)

מסלול ג: משפחות ויישובים דרוזיים בראי תולדות ארץ ישראל

מודולה ב: תולדות היישוב שבו חיים הלומדים

1. החיים ביישוב ובארץ בימי השלטון העות'מאני - מיקום היישוב והארגון המרחבי שלו (בשילוב מפות יישוביות); ניהול ענייני הכפר; מקורות פרנסה; יחסים בין התושבים לבין השלטונות, אורח החיים בכפר; שינויים בסביבה בעקבות עליית יהודים לארץ ישראל; קשרים עם השכנים; סיפורים, אגדות ושירים; אז והיום.
(סעיפים 1.1-1.14)

מיפוי הסעיפים במודולות המותאמים לכיתה ד

הציר: לחיות בסביבות משתנות

מודולה א: סביבות חיים שונות

1. זיהוי תופעות בסביבה הקרובה; הארגון המרחבי שלהן והסיבות לתפרוסת (בשילוב מפת היישוב ומפות האזור); השפעת התופעה על חיי האנשים בסביבה. (סעיפים 1.7-1.9)
הערה: המפות האלה ישמשו כלי להתמצאות במרחב, לניתוח של תופעות במרחב ולתכנון של אירוע או מרחב כלשהו.
2. זיהוי תופעות שונות מחוץ ליישוב - טבעיות ומעשי ידי האדם; מיקום התופעות במרחב; יתרונות מיקום וחסרונות מיקום; השוואה בין תופעות ביישוב לתופעות מחוצה לו (בשילוב מפת האזור); קשרי גומלין בין היישוב לבין תושבי הסביבה. (סעיפים 2.1-2.6)

מודולה ב: שינויים סביבנו

1. השינויים בסביבה משפיעים על כל אחד וגם עליי
2. שינויים המתרחשים בתחומים שונים ביישוב ובסביבתו ויש להם השפעה על המתרחש ביישוב (בשילוב מפת שונות); הגורמים לשינויים; התייחסות ערכית לשימור אתרים ונוף בתהליכי שינוי; השפעת השינויים על הסביבה מנקודות מבט שונות; תוצאות והשלכות; עמדות התושבים ביחס לשינויים; אחריות אישית לסביבה. (סעיפים 2.1-2.7)
3. התמודדות עם בעיות הנגרמות כתוצאה משינויים; הצעת חלופות לפתרון הבעיות ולצמצום הנזק; התמודדות הפרט עם שינויים - קבלה, אי-קבלה; התמודדות מערכות חברתיות וגופים ארגוניים-מוסדיים עם שינויים; אחריות ציבורית. (סעיפים 3.1-3.8)

מודולה ג: שינויים בהתנהגות כלכלית לאורך זמן

2. תרומת הפרטים לחברה; חוקים ותקנות כבסיס להשתלבות כלכלית. (סעיפים 2.7-2.8)
3. העבודה כבסיס כלכלי-חברתי (תרומה לפרט ותרומה לחברה); השקעה אישית הנדרשת להשתלבות בעבודה; סוגי פרנסות ותעסוקות ביישוב; שינויים בתעסוקות והשפעתם על אורח החיים; מוסדות כגורם מסייע להתמודדות עם שינויים אלה. (סעיפים 3.1-3.8)

מודולה ד: שינויים היו בעבר ויהיו גם בעתיד

1. היישוב וסביבתו בעבר - לפני עשור או שניים - (בשילוב מפות); שינויים שחלו מאז והגורמים להם; עמדות התושבים ביחס לשינויים; שינויים עתידיים ביישוב והשפעתם על החיים בו; התחשבות בערכים ובמורשת בהכנסת שינויים. (סעיפים 1.1-1.8)

הציר : אנחנו אזרחים במדינת ישראל

מודולה א: אני אזרחי

2. התנהגות בקבוצות השתייכות; תגובות להתמודדות נוכח ביטויי אלימות; דרכים לפתרון בעיות ללא נקיטת אלימות; המשמעות של לקלוט ולהיקלט.
(סעיפים 2.3-2.4)
3. זכויות הילד (על פי המסמך "זכויות הילד")
(סעיף 3.1)
4. התושבים בשכונה וביישוב - הרכב האוכלוסייה והמאפיינים הייחודיים שלה; קבוצות חברתיות מחוץ ליישוב של הלומדים, (בשילוב עם מפות האזור); קשרים בין משפחות הלומדים לבין אנשים בקבוצות החברתיות שמחוץ ליישוב.
(סעיפים 4.1-4.5)

מודולה ב: מי הם האזרחים והתושבים במדינת ישראל?

1. מי אנחנו ומי האחרים? מי הם האזרחים במדינת ישראל? מי הרוב ומי המיעוט?
(סעיפים 1.1-1.2)
2. הזכויות והחובות המוטלות על כל מי שחי במדינת ישראל;
(סעיף 2.1 חלקי 2-2)
המשותף לאזרחי מדינת ישראל.
(סעיפים 2.3.2.4-2)

מודולה ג: כיצד אפשר להתמודד עם בעיות וסוגיות שנגזרות ממחלוקות בין אוכלוסיות שונות?

1. מחלוקות בין בעלי עניין שונים בתחומים שונים; בעיות וסוגיות שמתעוררות - סוג הבעיות וסיבותיהן; מה נעשה בקשר לכך עד כה?
(סעיפים 1.4-1.8)
2. אופן ההתמודדות עם הבעיות ועם הסוגיות, והדרכים לפתרון.
(סעיף זה יותאם לגיל ולמקום)

מודולה ד: אנחנו שומרים על החוקים

1. המהות של חוקי עזר עירוניים וחוקים של שמירת הסביבה.
(סעיפים 1.1-1.2)
2. הצורך בחוקים (הנ"ל) ובאכיפתם; שינוי חוקים; השמירה על החוקים מחייבת גם אם אין מסכימים עם תוכנם.
(סעיפים 2.1-2.5)
4. מצוות שבין אדם לחברו בכתבי קודש, ומצוות הקשורות לאיכות הסביבה; השוואתן לחוקים בימינו.
(סעיפים 4.1-4.4)

מודולה ה: מערכות חברתיות וארגונים מוסדיים המסדירים את חיי החברה

2. מוסדות וארגונים ציבוריים שהם בתחום אחריות השלטון המרכזי; תפקוד המוסדות, קהל היעד של מקבלי השירות.
(בשילוב עם מפות)
(סעיפים 2.4-2.6)
- איכות השירות של עובדי ציבור; השפעת הפרט על איכות השירות הציבורי.
(סעיפים 2.9-2.10)

3. הרשות המקומית כמערכת ארגונית; יישום עקרונות הדמוקרטיה בשלטון המקומי; קשרי הגומלין בין הרשות המקומית לבין התושבים; אחריות התושבים; יכולת התושבים להשפיע; בקרת התפקוד של הרשות.

(סעיפים 3.1-3.6)

4. ארגוני מתנדבים הפועלים ביישוב; התנדבות ילדים במסגרת בית הספר ובקהילה.

(סעיפים 4.1-4.4)

מודולה ו: איך ראוי להתנהג כחברים בחברה וכאזרחים במדינת ישראל?

3. החלטת החלטות בדבר ביצוע התנהגויות למען החברה - ביישוב, בסביבתו ובמדינה: מה לשפר? מה לשמר? מה לשנות?; התהליך הנדרש לביצוע שינוי בהתנהגות.

(סעיפים 3.1-3.6)

הציר: משפחות ויישובים בראי תולדות ארץ ישראל

מסלול א: משפחות ויישובים יהודיים בראי תולדות ארץ ישראל

מודולה ג: תולדות היישוב שבו חיים הלומדים

1. הקמת היישוב - צעדים ראשוניים; מיקום היישוב (בשילוב עם מפות היישוב והאזור); המציאות בארץ ערב הקמתו; מקימי היישוב ומניעיהם; קשיים שעמם התמודדו ודרכי הפתרון; התאמת הארגון המרחבי לתפיסה הרעיונית של המתיישבים; סיפורים על אירועים ועל אנשים ביישוב; מערכת היחסים עם השכנים; אתרים באזור ושימורם; אז והיום.

(סעיפים 1.1-1.11)

2. הקמת מדינת ישראל - אירועים ביישוב ובסביבתו הקרובה; המציאות בארץ לפני הקמת המדינה; קשרים עם השלטון הבריטי; אירועים ביישוב ובסביבתו בעקבות:

א. החלטת האו"ם בכ"ט בנובמבר 1947.

ב. ההכרזה על הקמת מדינת ישראל ביום ה' באייר תש"ח.

ג. מלחמת העצמאות; תוצאות והשלכות של האירועים; קליטת עולים ופליטים;

בניית יישובים חדשים; הנצחת הנופלים; החברה הערבית במדינת ישראל;

דו-קיום בין אזרחי ישראל.

(סעיפים 2.1-2.11)

מודולה ד: סיפורי אתרים, מקומות, יישובים, מפעלים ואישים, בדרך למדינת ישראל ובהקמתה

1. האתרים, המקומות, היישובים, המפעלים והאישים, כמייצגים תקופות ברצף העליות לארץ, במלחמת העצמאות ולאחר הקמת המדינה; אורח החיים במקום ותרומתו לרצף ההתיישבות בארץ; ראשוניות, חלוציות, התנדבות; תושבים ויישובים ערביים באזור באותה תקופה; יישובים ואתרים בארץ שסיפורם דומה.

(סעיפים 1.1-1.12)

מודולה ה: נספח - בדרך למדינת ישראל ביצירה האמנותית, בזמר העברי וביצירה החזותית

סעיפים מן המודולה ישולבו במודולות שהוזכרו לעיל, על פי שיקולי הדעת של המורים.

מסלול ב: משפחות ויישובים ערביים בראי תולדות ארץ ישראל

מודולה ב: תולדות היישוב שבו חיים הלומדים: עדויות וסיפורים על החיים ביישוב בתקופת המנדט הבריטי

2. עדויות וסיפורים על השפעת המנדט הבריטי על חיי התושבים והחברה בתחומים שונים; שירים ופיוטים שנכתבו על התקופה.

(סעיפים 2.1-2.4)

היחסים בין התושבים הערבים לבין התושבים היהודים בעקבות הצהרת בלפור ובעקבות עליות היהודים לארץ ישראל והתיישבותם בה; עדויות וסיפורים מן היישוב של הלומדים.

(סעיפים 2.5-2.7)

מודולה ג: המלחמה בשנים 1948-1949, אירועים ביישוב ובארץ

1. המציאות בארץ לפני המלחמה בשנת 1948:

קשרים עם השלטון הבריטי, קשרים בין התושבים בארץ; אירועים ביישוב ובסביבתו בעקבות:

א. החלטת האו"ם בכ"ט בנובמבר 1947.

ב. ההכרזה על הקמת מדינת ישראל ביום 14.5.1948.

ג. המלחמה ב-1948;

תוצאות המלחמה והשלכותיה על התושבים; סיפורים אישיים על אירועי המלחמה.

(סעיפים 1.1-1.7)

מודולה ד: החיים בעשורים הראשונים של מדינת ישראל

1. שינויים בחיי התושבים הערביים לאחר תום המלחמה; מעמדם של התושבים הערבים שנשארו במדינת ישראל לאחר המלחמה בשנת 1948; סיפורים וזיכרונות מזמן הממשל הצבאי; התפתחות ושינויים ביישוב של הלומדים לאחר ביטול הממשל הצבאי; התפתחות מדינת ישראל בעשורים הראשונים; חיים

בדו-קיום - כיצד?

(סעיפים 1.1-1.7)

מסלול ג: משפחות ויישובים דרוזיים בראי תולדות ארץ ישראל

מודולה ב: תולדות היישוב שבו חיים הלומדים

2. עדויות וסיפורים על החיים ביישוב ובארץ בתקופת המנדט הבריטי ועל אורח החיים בכפר; השפעת המנדט הבריטי על החיים בתחומים שונים; שימור המסורות במשפחה, בעדה וביישוב; היחסים עם השלטון הבריטי.

(סעיפים 2.1-2.5)

עדויות וסיפורים על היחסים בין התושבים הדרוזים לתושבים היהודים בעקבות הצהרת בלפור ובעקבות העלייה של יהודים לארץ וההתיישבות בה.

(סעיפים 2.6-2.7)

מודולה ג: החיים ביישובים הדרוזיים ובארץ בתקופת הקמת מדינת ישראל

1. המציאות בארץ לפני הקמת המדינה; התגובות להחלטת האו"ם בכ"ט בנובמבר 1947; השפעת ההכרזה על הקמת מדינת ישראל ביום 14 במאי 1948; אירועי המלחמה; השפעת אירועים אלה על העדה הדרוזית; סיפורים ועדויות אישיות על המלחמה; הנצחת הנופלים בעדה הדרוזית.

(סעיפים 1.1-1.7)

מודולה ד: החיים בעשורים הראשונים של מדינת ישראל

1. השתלבות הדרוזים בחיי מדינת ישראל; סיפורים וזיכרונות על חיי הדרוזים בתקופת הממשל הצבאי ולאחר ביטולו; פיתוח מדינת ישראל;
ההשלכות של השינויים במדינה על אורח החיים ועל שמירת המסורת הדרוזית.
(סעיפים 1.1-1.5)